

ŽIVOT A SVĚT VÁLEČNÍKŮ STARÉHO JAPONSKA

Průběh Samurajů

ROMAN
KODEX

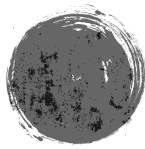

*Prabh
Samrajit*

ŽIVOT A SVĚT VÁLEČNÍKŮ STARÉHO JAPONSKA

Průběh Samurajů

R
O
M
A
N
K
O
D
E
T

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Ilustrace na přední předsádce:
Bitva u Sekigahary (1600)

Ilustrace na zadní předsádce:
Takeda Šingen a Uesugi Kenšin v bitvě u Kawanakadžimy (1561)

Text prošel anonymním recenzním řízením

Copyright © Roman Kodet, 2018
Drawings and Illustrations © Žaneta Kortusová, 2018
Cover © Lukáš Tuma, 2018
Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2018

ISBN 978-80-7557-159-5 (print)

ISBN 978-80-7557-634-7 (pdf)

Obsah

Seznam příloh	7
Úvod	10
Kapitola 1 – Cesta samuraje	15
Kapitola 2 – Svět samurajů	33
Čas	34
Přírodní podmínky	42
Lidé, společnost a stát	56
Válečníci	92
Duchovní svět starého Japonska	113
Mentalita	132
Hospodářství	142
Zahraniční vztahy	159
Kapitola 3 – Historický přehled	171
Vzestup samurajů	173
Vláda Kamakury	190
Války éry Ašikagů	204
Období válčících států	212
Tokugawský mír	242
Soumrak samurajů	247
Kapitola 4 – Umění války	264
Proměny japonského vojenství	266
Vojsko	282
Tažení	303
Bitva	316
Hrady a obléhání	368
Námořní válka	405
Kapitola 5 – Nástroje války	424
Luk a lučištníci	427
Cesta meče	434
Kopí	456
Naginata	461
Další tradiční zbraně	464
Speciální zbraně	470
Střelné zbraně	472

Obléhačcí zbraně	479
Zbroj samurajů	485
Koně a další vybavení	497
Kapitola 6 – Život válečníka	502
Klan a jedinec	505
Dětství	511
Vzdělání	517
Výcvik	525
Morální zásady	530
Služba a povinnost	538
Soukromý život	543
Smrt	570
Kapitola 7 – Odkaz samurajů	582
Slovníček vybraných pojmů	590
Přehled členění období japonských dějin	593
Chronologie nejvýznamnějších událostí	593
Rodokmeny vybraných japonských rodů	597
Bibliografie	602
Nevydané prameny	602
Vydané prameny	602
Odborná literatura	604
Beletrie	618
Internetové zdroje	618
Summary	621
Rejstřík	623

Seznam příloh

Grafy

- Růst počtu obyvatel
předmoderního Japonska 58–59

Mapy

- Provincie Japonska 8–9
Bitvy u Kawanakadžimy (1553–1561) 3
Válka Genpei 183
Tažení Nitty Jošisady
proti Kamakuře (1333) 203
Bitva u Minatogawy (1336) 207
Državy nejvýznamnějších daimjóů
v Období válčících států (1570) 213
Nejvýznamnější bitvy Ody Nobunagy
a Tojotomiho Hidejošiho
ve středním Japonsku 219
První japonská invaze
do Koreje (1592–1593) 226
Japonsko před bitvou u Sekigahary 232
Sekigaharské tažení (1600) 234
Sekigahara (1600) 235
Ósacké tažení (1615) 240
Japonsko pod vládou Tokugawů 243
Válka Bošin (1868–1869) 259
Bitva u Iči no tani (1184) 331
Bitva u Hecugigawy (1586) 344
Tažení v Šinanu
v 50. a 60. letech 16. století 346
Bitva u Anegawy (1570) 349
Bitva u Komaki a Nagakute (1584) 362
Bitva u Toby a Fušimi (1868) 366
Bitva u Dan no ura (1185) 409
Tažení I Sun-sina (1592) 419

Rodokmeny

- Japonští císařové ve 12. století 597
Hlavní větev rodu Minamoto
ve 12. století 598
Rod Taira ve 12. století 599
Rodokmen šógunů
z rodu Tokugawa 600–601

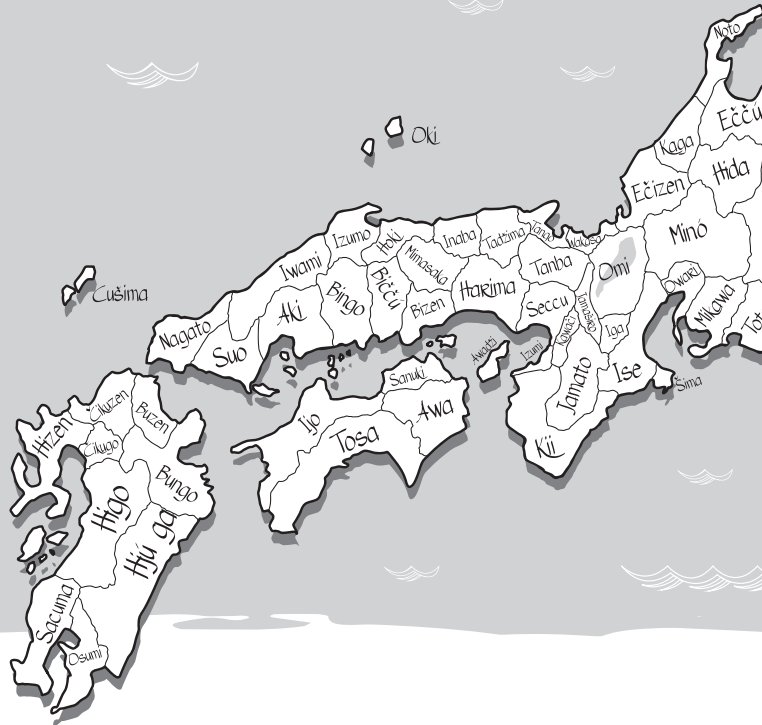
Schémata

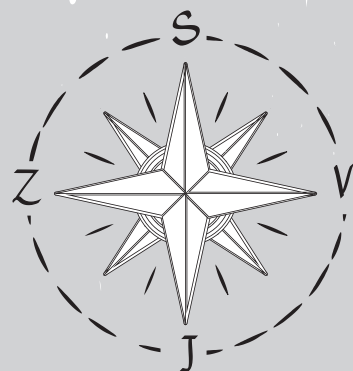
- Měření času ve starém Japonsku 41
Společenská struktura Japonska
v období Edo 78
Organizační struktura
tokugawovského šógunátu 87
Tábor samurajské armády 313
Taktika jízdních lučičníků 318
Nejčastěji užívané formace
samurajských armád 324
Schéma hradu v Ósace 377
Části japonského meče (katany) 439
Části zbroje samuraje 487
Erby samurajů 509

Tabulky

- Demografický vývoj počtu obyvatel
významných japonských měst
v éře samurajů 61
Nejvýznamnější domény
tokugawského Japonska 91

Provincie Japonska

Úvod

Současné Japonsko je v mnoha ohledech symbolem moderní společnosti. Výškové budovy, betonová džungle hlavního města Tokia, rychlovlaky šinkansen, nejvyspělejší technologie, to vše jsou společně s anime či komiksy manga symboly dnešní Země vycházejícího slunce.¹ Každý návštěvník ostrovního císařství si však záhy uvědomí jednu důležitou věc. Navzdory tomuto modernímu japonskému vzezření sahají jeho kořeny hluboko do minulosti. Mezi tokijskými mrakodrapy se setkáváme s místní historií. Často stačí sejít z hlavní ulice a člověk se ocitne v naprosto odlišném světě. Hned vedle rušných tříd totiž stojí na první pohled skromné, ale přesto v jistém smyslu monumentální šintoistické svatyně či pestřeji dekorované buddhistické chrámy. Jinde zase socha připomíná hrdiny dávných časů. Navzdory vší modernitě se se „starým Japonskem“ setkáváme téměř na každém kroku. Nejsou to jen památky a monumenty. Historický námět má i řada děl japonské kultury, ať již hovoříme o filmu, literatuře, či zmíněných komiksech. I z toho je patrné, že japonská současnost je úzce svázána s dějinami. K nim neodmyslitelně patří i samurajové, kteří jsou s Japonskem spojováni dodnes. Tito starobylí válečníci si v mnoha ohledech vysloužili pověst, jež přesahuje hranice ostrovního císařství. O tuto skutečnost se „postarala“ především japonská kinematografie, která světu představila samuraje jako nezdolné bojovníky se smyslem pro čest a ochotou se obětovat pro svého pána. Obraz, jež podávala, byl sice v mnoha ohledech nepřesný, přesto však výrazně formovala obecnou představu o japonské minulosti.

Dějiny Země vycházejícího slunce sice nejsou na Západě příliš známy, přesto si i běžný člověk vybaví některé jejich momenty. Útok na Pearl Harbor nebo piloti kamikaze utkvěli v historické paměti lidí po celém světě, třebaže mnohdy neznají jejich pozadí a podrobnosti. Podobně je tomu i v případě samurajů. Při vyřčení tohoto slova se většinou vybaví právě Japonsko a jeho „středověk“. Málodko by však již dokázal jmenovat významné osobnosti této doby, bitvy a další události. Pojem „samuraj“ tedy sice jitrí naši představivost, ale informace o těchto válečnících jsou založeny spíše na jejich kulturním zobrazení než konkrétních znalostech historie. V mnoha ohledech je to zcela pochopitelné, neboť dějiny takto vzdálené země stojí mimo pozornost výuky dějepisu

¹⁾ Autor si je vědom doporučení Ústavu pro jazyk český psát tento termín s malým počátečním písmenem. Vzhledem ke skutečnosti, že se jedná o překlad čínského pojmenování Japonska (odkud je převzat i japonský název země – Nippon), používá ale v textu písmeno velké.

na školách a ani jinde jim není věnován větší prostor. Na druhé straně je však popularita samurajů mimo japonské ostrovy zcela očividná. I zde, na opačné straně světa v České republice, je řada spolků, sdružení a klubů zabývajících se bojovými uměními, jež mají kořeny v Zemi vycházejícího slunce, konkrétně v dějinách její vojenské vrstvy. Bojové sporty jako judo (džúdó), karate či aikido jsou populární i ve střední Evropě a své fanoušky si nachází i japonský šerm kendó. Zájem o japonské dějiny probouzí také řada koníčků ve formě ikebany a pěstování bonsají. Dalším kanálem, jímž se šíří povědomí o Zemi vycházejícího slunce, jsou v současnosti především anime, kinematografie, literatura (zvláště s rostoucí slávou Murakamiho Harukiho) či počítačové a konzolové hry. Navzdory vzdálenosti Japonska se tak mnohé aspekty japonské kultury a historie pevně uchytily i v našem prostředí.

Velmi populární jsou také díla věnující se přímo éře samurajů. Globální proslulost získal román *Šógun* britského spisovatele Jamese Clavella. Jeho stejnojmenná seriálová adaptace z roku 1980 vzbudila ve své době nebývalý zájem o japonské dějiny. Přestože si autor mnohé japonské reálie upravil podle své literární potřeby, právě jeho dílo se stalo inspirací, jež mnoha lidem otevřelo pomyslné dveře do vzdáleného Japonska. Velmi oblíbenými jsou též kupříkladu romány Jošikawy Eidžiho, jímž se i mezi českými čtenáři dostalo velmi příznivého ohlasu. Japonskou kulturu pak českému publiku po dlouhá léta představoval Antonín Líman, odborník na poezii haiku a další japonské umění. Vysoce hodnoceny byly také japonské samurajské snímky, a to nejen klasika Kurosawy Akiry, ale i nesčetné řady dalších režisérů. Komunita hráčů počítačových her si pak jistě vybaví ne jeden titul z japonské produkce, jehož inspirací byly právě japonské dějiny. Japonsko tak zůstává současně známé i neznámé. Nelze však zastírat, že zájem čtenářů i diváků je bezpochyby značný.

Tato kniha má na tento trend navázat. Jejím cílem je představit dobu samurajů ve vši její pestrosti, komplexnosti a komplikovanosti. Již při přípravě předchozího titulu, *Války samurajů* (2015), jenž je věnován narativním dějinám konfliktů předmoderního Japonska, si autor uvědomil, jak složité je zmapovat více než 1000 let historie konkrétního státu. V takovém případě se autor musí nutně dopustit jistých nepřesností způsobených zjednodušením a nemožností ve vši úplnosti do detailu vysvětlit náležité okolnosti. Snaha rekapitulovat celou epochu japonských dějin s cílem zhodnotit nejen vývoj politický, ale i vojenský, sociální, kulturní, náboženský atd. je o to těžší. Tato kniha proto danou problematiku dělí do jasně vymezených úseků, jež pomohou čtenáři se snáze orientovat a autorovi umožňují v maximální možné míře analyzovat

jednotlivé problémy. První kapitola knihy tak představuje určité seznámení se s tématem. Další část se již věnuje tomu, jak svět samurajů vypadal. Čtenář se zde obeznámí s přírodními podmínkami, v nichž se japonské dějiny utvořily, společenskou strukturou starého Japonska, mentalitou jeho obyvatel či například náboženským vývojem ostrovního císařství. Třetí kapitola představuje ucelený přehled politického vývoje Země vycházejícího slunce v době samurajů (náročnější čtenář nalezne více podrobností v již zmíněných *Válkách samurajů*) tak, aby byly dále zmiňované události zasazeny do hlubšího historického kontextu. Čtvrtá kapitola se zabývá samotným vojenstvím, věnuje se tomu, jak vypadaly armády samurajů, jak probíhaly bitvy, obléhání a stranou pozornosti nezůstala ani námořní válka. Pátá část pak detailně popisuje, jakými zbraněmi byly výše analyzované konflikty vybojovány, její pozornost se pochopitelně soustředí především na nejtradičnější zbraň japonských válečníků a na jejich zbroj. Stranou pozornosti však nezůstane ani vybavení, ale i některá velmi specifická výzbroj. Šestá kapitola se věnuje tomu, jak samurajové žili mimo bitevní pole a jak vypadala každodennost starého Japonska.

Čtenáři se tak do rukou dostává přehled japonských dějin, který představuje samuraje v jejich úplnosti. Cílem je předložit dílo, jež zaujme nejen fanoušky japonských dějin a kultury či „běžného čtenáře“ (pokud někdo takový ve skutečnosti existuje), ale i shrnout dosavadní bádání o starém Japonsku. Z pohledu historika je však nutné konstatovat, že dějiny stále zůstávají tím, čím byly v pradávných dobách staré ságy a legendy – příběhem. Tato kniha je proto sice zpracována vědeckými metodami prostřednictvím pramenů, ale stále zůstává primárně vyprávěním. Autor doufá, že pomůže podhalit roušku tajemství, jímž jsou samurajové do značné míry stále obestřeni, a představit čtenářům svět, který se tolik liší od toho našeho, ale díky lidskému charakteru, jenž je univerzální, je v mnoha ohledech velmi podobný. To lze pochopit při studiu tohoto světa a příběhů starých válečníků, kteří bojovali a umírali nejen za vlastní sobecké zájmy, ale i za ideály, jimž sami věřili. Jejich příběh k nám i po staletích promlouvá a odhaluje všechny aspekty lidské povahy, od hrdinství po zbabělost, od sebeobětování k sobeckosti, velikost či malost historických aktérů. Ponořme se tedy do příběhů neohrožených bojovníků, jež dodnes Zemi vycházejícího slunce symbolizují.

Ve svém díle se autor drží tradičního českého přepisu japonských jmen a místních názvů. Pro zachování autentičnosti však uvádí japonská jména podle japonského zvyku – nejprve rodové jméno následované jménem osobním.

Vznik takto rozsáhlého díla je vždy bezpochyby komplikovaný. Autor se nikdy neobejde bez pomoci svého okolí, dobré rady, asistence a podpory. Ani tato kniha by nevznikla bez řady lidí, již se na jejím vzniku podíleli. Na prvním místě je třeba vyzdvihnout trpělivost, ochotu, nasazení a vstřícnost zaměstnanců Nakladatelství Epoque, bez jejichž nadšení by nebylo možné takto rozsáhlé dílo publikovat. Autor je jmenovitě zavázán jeho řediteli Zdeňku Pobudovi a odpovědnému redaktorovi Václavu Kotrmanovi, s nimiž měl tu čest spolupracovat. Velký dík také patří docentu Lukáši Novotnému, který autora dlouhodobě podporoval a jehož cenné názory přispěly ke vzniku této práce. Zavázán je také kolegovi Miroslavu Šedivému, jehož motivační schopnosti přispěly ke zdárnému dokončení tohoto díla. Pro jeho vznik pak byla důležitá i osoba autorova učitele a dávného školitele, profesora Aleše Skřivana st., který jej v jeho zájmu dlouhodobě podporoval. Významný podíl měla i podpora ze strany docenta Jana Záhoříka, který autorovi pomohl v jeho úsilí o studium historie Japonska iniciativou při založení Centra japonských studií při Katedře historických věd FF ZČU. Pomoc a radu poskytl též dlouhodobý přítel Otaka Tošio z Kokushikan University v Tokiu. Obrovský dík pak patří též autorovu blízkému kolegovi Martinu Urbanovi, jehož nasazení a pečlivost při korekturách a jazykových úpravách tohoto díla umožnily vyvarovat se četných chyb a omylů. Jeho pomoc byla bezpochyby zcela neocenitelná. Mimořádnou zásluhu za vznik této knihy pak měla také Kateřina Šiková, jejíž cenné postřehy, rady a motivace výrazně přispěly ke zdaru této práce a výrazným způsobem se zasloužily o to, že toto dílo vůbec vzniklo. Autor dále děkuje své rodině, přítelkyni Dáše Kotorové a mnoha dalším přátelům, kteří jej během dlouhých měsíců přípravy tohoto díla podporovali. Přestože se na jeho vzniku podílelo značné množství lidí, autor si je vědom, že veškeré chyby a nedostatky jsou pouze jeho vlastním dílem a vyjadřuje naději, že pokud se s nimi čtenář setká, projeví v takovém případě shovívavost.

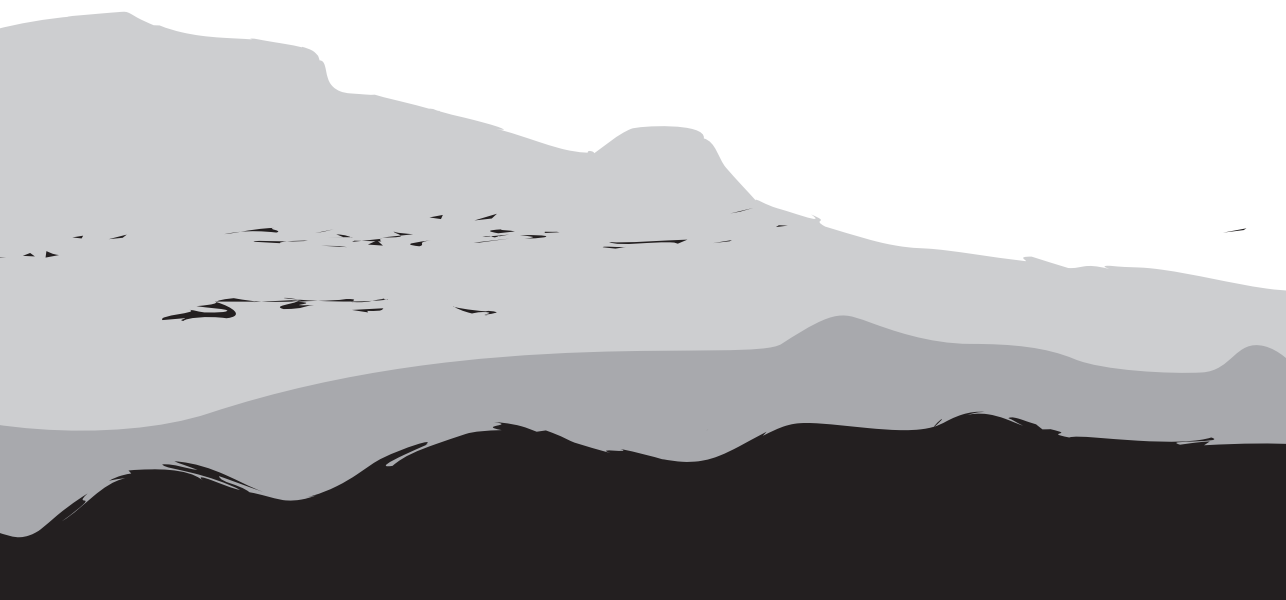
V Tokiu, květen 2018
Roman Kodet

Kapitola 1

Cesta samuraje

Rychlý jako vítr,
tichý jako les,
vášnivý jako oheň,
klidný jako hora

Pokud by návštěvník středního Japonska zavítal do Nagana, kde se roku 1998 konaly zimní olympijské hry, narazil by nedaleko soutoku řek Čikuma a Sai na park Hačimanharašiseki. Na tomto klidném místě se lze kochat pohledem na vzrostlé borovice, pinie či javory, užít si odpočinku u nedalekého umělého jezírka nebo poklidu místní šintoistické svatyně. Celé okolí na zvědavého cestovatele zapůsobí uklidňující a mírumilovnou atmosférou navozující pocit harmonie. Při krátké procházce patrně dříve či později narazíte také na největší atrakci tohoto místa. Pozornost na ni upoutá nejen proud turistů, kteří k ní míří, ale i nedaleké dřevěné budovy místních chrámů a také obchod se suvenýry. Uprostřed šumění stromů a vůně kadidla se nalézá poněkud nenápadné, přesto však majestátní sousoší. Samuraj, sedící na generálské stoličce v plné zbroji s mečem u pasu, se velitelským vějířem brání útočníkovi v mnišské kápi, jenž na něj dotírá dlouhým samurajským mečem ze hřbetu koně. Ačkoliv celá scéna působí dramatickým dojmem, který by mohl kontrastovat s okolní atmosférou, není tomu tak. Z obou postav vyzařuje jakási důstojnost a vyrovnanost, jež jako by zdůrazňovala klid, který z tohoto místa vyzařuje.

Večer 18. října 1561 by však pozorovatele čekal úplně jiný výjev. Planina Kawanakadžima svíraná dvěma řekami, kde se dnes nachází park Hačimanharašiseki, se tehdy halila do milosrdného soumraku, jenž postupně zakrýval známky dramatu, které se tu onoho dne odehrálo. Místo laviček, úhledně upravených cest a vysázených rostlin se zde černaly hromady mrtvol a umírajících. Po celém bojišti ležely potrhane praporece, polámaná kopí a zlomené meče. Nad tímto neutěšeným výjevem se nesl srdcervoucí nárek raněných, ležících společně s padlými druhy na bitevním poli. Mnohá těla byla strašlivě zohavená – hyzdily je rozšklebené rány, jimiž vyhrězly vnitřnosti. Jinde zas bylo možné spatřit pahýly odetnutých končetin, které ještě svíraly zbraně. Dalším padlým chyběla hlava, již usekl nepřátelský voják s úmyslem donést ji na důkaz své statečnosti veliteli, aby jej jen o chvíli později zasáhla kulka nebo sprška šípů. Někteří z mrtvých leželi tváří k nebi, lesk jejich očí však již dávno vyhasl a ústa jen dále neslyšně volala bojový pokřik, vlasy spleené krví a blátem. Stejně strašlivý pohled pak skýtali mrtví koně, kteří probodáni kopími a šípy leželi společně se svými pány na tomto poli hrůzy. Země halící se do temnoty byla mokrá, nasáklá krví a potem. Nedaleký soutok řek Čikuma a Sai jako by symbolizoval toto poslední obětí dvou armád, které zde svedly hrdiný boj. Bitvu, jež se navždy zapsala do dějin japonského vojenství.

Ještě ráno však na místě padlých hrdě vlály praporece a zástavy mocné armády z Kaie. Na většině z nich se skvěly čtyři kosočtverce představují-

cí diamanty – symbol rodu Takeda. Nedaleko velitelského stolce se pak tyčil proslulý prapor, na němž stály dva sloupce znaků – citát ze slavného traktátu mistra Suna:

*Rychlý jako vítr,
tichý jako les,
vášnivý jako oheň,
klidný jako hora.²*

Okolo vůdce této armády, jehož autoritativní výraz vypovídal o silné vůli a pevném charakteru, se tísnil dlouhý zástup generálů. Z jeho ležení proudila k rozmístěným jednotkám v okolí řada poslů s posledními pokyny před nadcházející bitvou. Takeda Šingen i jeho velitelé se tvářili sebevědomě. Den rozhodujícího střetnutí s Uesugim Kenšinem z Ečiga, jejich úhlavním nepřitelem, právě nadešel. Zdálo se, že tentokrát nic nemůže zabránit konečnému vítězství, jež jim v těchto místech již třikrát uniklo. Plán s kódovým označením „Datel“, který Šingenovi předchozího večera předložil jeho nejlepší strateg Jamamoto Kansuke, neměl zdánlivě jedinou slabinu. Armáda Takedů se v předvečer bitvy rozdělila – 12 000 mužů v největší tajnosti postupovalo příkrým úbočím na horu Saijosan, kde tábořila Kenšinova armáda. Jejich úkolem bylo vytláčit nepřátelské vojsko na planinu pod horou, kde by mu do boku vpadlo dalších 8000 vojáků pod vedením samotného Šingena. Kenšin by se tak ocitl v kleštích a jeho armáda by byla zničena. Dlouholetý boj o provincii Šinano by završilo skvělé vítězství Takedů,³ jejichž armáda se pod Šingenovým vedením zdála neporazitelnou.

Za úsvitu proto na velitelském stanovišti panovala optimistická nálada. Zatímco se však jednotky řadily do bojové formace, začalo se dít něco neočekávaného. Velkou část pláně Kawanakadžima stále zahalovala mlha. Náhle se proti levému křídlu kaiské armády, vedenému Šingenovým bratrem Nobušigem, objevila řada jezdců, kteří se skloněnými hlavami zaútočili.⁴ K překvapení celé armády Takedů nebyl Kenšin tam, kde měl podle všech předpokladů

²⁾ Překlad tohoto verše převzat z JOŠIKAWA, Eidži, *Taiko*, Praha 2001, s. 289.

³⁾ HASKEW, Michael E., JÖRGENSEN, Christer, McNAB, Chris, NIDEROST, Eric, RICE, Rob S., *Bojové techniky orientálního světa 1200–1860. Vybavení, bojeschopnost a taktika*, Praha 2009, s. 37.

⁴⁾ TURNBULL, Stephen, *Kawanakajima 1553–1564. Samurai Power Struggle*, Oxford – New York 2003, s. 73.

být! Především dne, kdy Jamamoto Kansuke vysvětloval Šinegovi a jeho generálům svůj důmyslný plán, probíhala současně podobná porada také v Kenšinově ležení. Mladý generál si velmi dobře uvědomoval, že Šingen má přes veškeré své vojevůdcovské kvality až příliš velkou důvěru v podobné, promyšlené strategie a komplikované plány. Sám Kenšin byl spíše přímočarý muž, jenž preferoval bojovat s nepřítelem tváří v tvář. To však neznamenalo, že by co do schopností nedosahoval kvalit svého rivala. Naopak, když nad celou situací uvažoval, snažil se co nejlépe využít svých předchozích zkušeností ze střetů s Takedy. Poté, co obdržel zprávy o rozmístění nepřítele, si dokázal domyslet, jakou lest má Šingen v plánu. Svolal proto své generály a sdělil jim, že hodlá plány Takedů obrátit proti jim samým – jeho vojsko mělo pod příkrovem tmy sejít z hory Saijosan a napadnout slabší část nepřítelovy armády. Cílem bylo zničit Šingenův sbor dříve, než by se k němu stačily připojit hlavní síly, jejichž úkolem bylo Kenšina z hory vytlačit. Tento překvapivý tah měl Uesugiům poskytnout dostatek času na rozhodující vítězství. Kenšin současně směle prohlásil, že v nadcházející bitvě hodlá osobně zaútočit na nepřátelské velitelské stanoviště a Šingena zabít. Zároveň upozornil své velitele, že „zítra nastane bitva, jakou muž zažije jen jednou za život“.⁵

Výsledkem bylo, že se Kenšinovi skutečně podařilo zastihnout Takedy nepřipravené. Šingen totiž očekával, že se nepřítel objeví až po několika hodinách, navíc pronásledován hlavními silami jeho armády. Místo toho se 8000 vojáků Takedů ocitlo pod útokem 10 000 mužů.⁶ Šingenovo vojsko bylo navíc rozestaveno do formace, která byla pro obranu před útokem naprosto nevyhovující. První úder tak přinesl Uesugiům rychlý úspěch. Vojáci pod vedením Takedy Nobušigeho sice kladli v boji muže proti muži houževnatý odpor, jejich řady však byly prolomeny a Šingenův bratr, a současně jeden z jeho nejzkušenějších a nejlepších velitelů, padl v nastalé řeži.⁷ Náhle se však nad bojištěm rozeznělo trubení na lasturu a čelní řady Uesugiů ustoupily, aby uvolnily místo čerstvým jednotkám, jež měly pokračovat v náporu. Tato taktika nazvaná *kuruma gakari* (točící se kolo) byla Kenšinovým osobním vynálezem – jednalo se patrně o rotování jednotek tak, aby s nepřítelem bo-

⁵⁾ SATO, Hiroaki, *Legends of the Samurai*, New York – London 2012, s. 217; srovnej s TURNBULL, *Kawanakajima*, s. 69.

⁶⁾ Zhruba 1000 vojáků ponechal Kenšin na Saijosanu jako zadní voj a další 2000 mužů tvořily zásobovací a pomocné oddíly. PÖCHER, Harald, *Kriege und Schlachten in Japan, die Geschichte geschrieben. Von den Anfängen bis 1853*, Wien – Berlin 2009, s. 85.

⁷⁾ TURNBULL, *Kawanakajima*, s. 74.

Čtvrtá bitva u Kawanakadžimy na dřevorytu z roku 1845

jovali stále noví, čerství vojáci a unavení muži si mohli odpočinout.⁸ Armáda Takedů tak byla pod soustavným tlakem nepřítele. V době, kdy se zdálo, že budou její linie prolomeny, se vrhl se zoufalým odhodláním do boje také autor neúspěšné strategie Takedů Jamamoto Kansuke. Generál se snažil nejen ochránit svého pána a získat mu čas, než se vrátí zbytek jeho vojska, ale také se svým sebeobětováním omluvit za vlastní chybu. Spolu s vazaly proto zaútočil na střed nepřátelské formace, kde jej však skosila palba arkebuz a luků. Těžce zraněný generál proto raději spáchal rituální sebevraždu – *seppuku*, než aby se dostal do rukou nepřítele živý.⁹ Ve stejné době zahynul i Šingenův strýc Morozumi Masakijo, jehož jednotky byly převálcovány náparem jízdy Uesugiů.¹⁰

Výsledkem tohoto urputného odporu a sebeobětování Šingenových generálů však přece jen bylo otupění nepřátelského náporu. Obě armády se navíc v zuřivém boji promísily a jednotliví válečníci mezi sebou sváděli boj muže

⁸⁾ Tamtéž, s. 75; srovnej s SATO, *Legends of the Samurai*, s. 218.

⁹⁾ HASKEW, JÖRGENSEN, McNAB, NIDEROST, RICE, s. 38; jeho smrt tak byla ve skutečnosti o něco prozaičtější, než jak je popsána ve slavném románu Inoueho Jasušiho, podle nějž byl zfilmován i úspěšný seriál, kde Jamamota po urputném boji zabije nepřátelský samuraj, který mu usekne hlavu. INOUE, Yasushi, *The Samurai Banner of Furin Kazan*, Tokyo, Rutland, Singapore 2006, s. 197.

¹⁰⁾ TURNBULL, *Kawanakajima*, s. 76.

proti muži. Ryk bitvy jako by se odrážel od samotných nebes a pach krve jen zvyšoval zuřivost bojovníků obou stran. Strategie a taktika se brzy vytratily a obě armády spíše připomínaly dvě starobylá monstra, jež spolu sváděla boj na život a na smrt. Křik raněných i vítězných bojovníků zanikal v hřmotných salvách arkebuzníků, které plašily koně bojující jízdy. Kouř ze střelného prachu se mísil se zbytky ranní mlhy a jen přispíval ke všeobecnému zmatku na bitevním poli. Vojákům klouzaly nohy v potocích krve a bahna. Právě ve chvíli, kdy byly obě armády zaměstnány bojem po celé délce fronty, se řady vojska Uesugiů rozevřely. Mezi Takedy se vřítela skupinka jezdců, která mířila přímo k Šingenově velitelskému praporci. Těmto mužům dávajícím svým smělym výpadem jasně najevo, že přišli buď zvítězit, nebo zemřít, nemohlo nic odolat. Proráželi jednu linii protivníka za druhou. Mnoho z nich padlo, ostatní však bez zaváhání následovali svého velitele, jenž cválal v jejich čele na světlehnědém koni. Generál, oblečen do zeleného kabátce bez rukávů a s bílou kápí na hlavě, třímal v ruce dlouhý meč a mířil přímo k Šingenovi. Přestože byli ostatní jeho muži zastaveni, jezdec se umně vyhnul napřaženým kopím a zaútočil na velitele Takedů. Šingenovi vojáci byli zaměstnání odražením útoků nepřítele. Osamocený vojevůdce se tak ocitl bez ochrany tváří v tvář tajemnému jezdcí, který se k němu tryskem přiblížil a zuřivě po něm švihl mečem. Jen s velkou dávkou štěstí se Šingenovi, považovanému za mistra meče, podařilo ránu zadržet pomocí velitelského vějíře vyztuženého ocelí. Stejně dokázal odolat druhému i třetímu úderu. Šingen uskočil, když tu se na něj jezdec opět obořil. S vypětím všech sil se mu znovu podařilo vykrýt

Uesugi Kenshin útočí na velitelské stanoviště Takedy Šingena

protivníkovy výpady. Utrpěl sice dvě sečné rány na paži, ale jeho vějíř a brnění odrazily úder, které mohly být smrtelné. Jezdec se chystal opět zaútočit. V té chvíli však už běželo svého pána ochránit asi dvacet vazalů, kteří na útočníka namířili hroty svých kopí. Jedno z nich zasáhlo kyrys protivníka, svezlo se po něm a udeřilo koně. Ten se vzepjal a obrátil se zpět. Jezdec, který pochopil, že nemá naději znovu se probojovat k Šingenovi, pak zvíře pobídl a odcválal zpět k liniím své armády. Až po bitvě se Takedové dozvěděli, že to byl samotný Kenšin, který se rozhodl vsadit vše na jednu kartu a získat si nehynoucí slávu zabitím nepřátelského generála.¹¹

Tímto momentem vyvrcholila celá bitva. Hrdinné sebeobětování Šingeonových generálů i vojáků totiž začalo přinášet ovoce. Armáda z Ečiga začala ve svém náporu postupně umdlévat. Ztráty narůstaly na obou stranách, vojáci klopýtali mezi hromadami mrtvých, ať už vlastních druhů, nebo nepřátel. Realizovat jakoukoliv složitější strategii nebo taktiku již nebylo možné. Takedové však měli jednu podstatnou výhodu. Zatímco se Kenšin musel spolehnout na úspěch svého ranního útoku, Šingen stále disponoval druhým sborem, jenž by rychlým návratem mohl přinést kýžený zvrat. Jednotky, jež měly původně vypudit Kenšina ze Saijosanu, se v době překvapivého útoku vyšplhaly na horu. Nalezly zde však jen prázdný tábor nepřátel. Jejich velitel Kosaka Dandžó Masanobu si rázem uvědomil, co se stalo – Kenšin je oklamal. Tu začaly i sem doléhat zvuky bitvy zuřící na planině hluboko pod nimi. Kosaka chápal, že musí spěchat. Jeho 12 000 mužů proto v maximálním spěchu zamířilo na planinu Kawanakadžima. Kenšin sice vyčlenil tisícovku vojáků, kteří měli takový postup nepřítele zpomalit a poskytnout mu čas, ale jejich odpor nakonec připomínal spíš snahu utěsnit prasklou přehradu. Podle mnohých výpovědí právě na úpatí Saijosanu proběhly jedny z nejurputnějších bojů toho dne. I když mnoho Kosakových mužů zahynulo, tisícovka Kenšinových bojovníků nemohla drtivé převaze dlouho vzdorovat.¹²

Mezi desátou a jedenáctou hodinou přispěchaly Kosakovy jednotky na bojiště. Jejich návrat přinesl zvrat v bitvě, která se dosud vyvíjela v neprospekch Takedů. Kansukeho strategie sice nevyšla tak, jak si sám představoval, ale nyní začala přinášet ovoce.¹³ Doposud vítězí armáda se náhle musela bránit náporu, který směřoval do jejího boku na pravém křídle. Ačkoliv Kenšin

¹¹⁾ SATO, *Legends of the Samurai*, s. 219.

¹²⁾ TURNBULL, *Kawanakajima*, s. 77.

¹³⁾ HASKEW, JÖRGENSEN, McNAB, NIDEROST, RICE, s. 37.

rychle přeskupil své jednotky, pod útokem ze dvou stran začali jeho muži krok za krokem ustupovat. Vojákům z Kaie se dokonce podařilo vyrvat z rukou nepřítele cenné trofeje jeho dopoledního vítězství – hlavy Takedy Nobušigeho a Morozumiho Masakija.¹⁴ Okolo poledne se z „jisté porážky stalo něco, co připomínalo vítězství“.¹⁵ I Kenšin si uvědomil, že jeho naděje na úspěch pohasla, a proto vydal rozkaz k postupnému stažení z bojiště. Drobné šarvátky sice pokračovaly ještě několik hodin, hlavní střetnutí však bylo dobojováno. Uprostřed hromad mrtvých, kolem kterých už začali kroužit krkavci, nebylo zcela zřejmé, kdo vlastně zvítězil. Takedové? Ano, Šingen unikl téměř jisté porážce a nakonec opanoval bojiště. Večer mohl ve svém táboře uspořádat malou oslavu vítězství. Byla to však smutná ceremonie. Na bitevním poli zůstaly 4000 padlých, včetně několika nejlepších takedských generálů, nehledě na další ztráty v podobě tisíců raněných.¹⁶ Za tuto cenu se nicméně podařilo ochránit postavení Takedů v severním Šinanu a do značné míry zabezpečit Šingenovy předchozí výboje. Ani Kenšin nemohl být úplně zklamaný. Musel sice vyklidit bitevní pole, a tudíž přenechat nepříteli nominální vítězství, na druhé straně mistrně unikl z nepřátelské léčky a opět prokázal své vojenské schopnosti. Na bitevním poli však zanechal 3117 mrtvých, což byla téměř třetina jeho vojska.¹⁷ Ačkoliv byly tyto ztráty kompenzovány tím, že Takedové ztratili tolik výborných velitelů, ústup znamenal, že Kenšinovi spojenci v severním Šinanu museli i nadále čelit tlaku mocného soupeře. Zkáza, již bitva přinesla, vedla nicméně k jistému vystřízlivění. Oba velitelé si byli velmi dobře vědomi kvalit a síly svého protivníka a pochopili, že je jejich vzájemné střety pouze vyčerpávají. Na svém tradičním bojišti se sešli ještě o tři roky později, ale k rozhodnému měření sil už nedošlo. Oba se omezili na pouhé manévrování.¹⁸ Každý z nich se napříště soustředil raději na boje proti jiným nepřítelům. Jedna z nejslavnějších bitev Období válčících států (1467–1603) tedy skončila v podstatě patem.¹⁹

* * *

¹⁴⁾ SATO, *Legends of the Samurai*, s. 220.

¹⁵⁾ TURNBULL, *Kawanakajima*, s. 77.

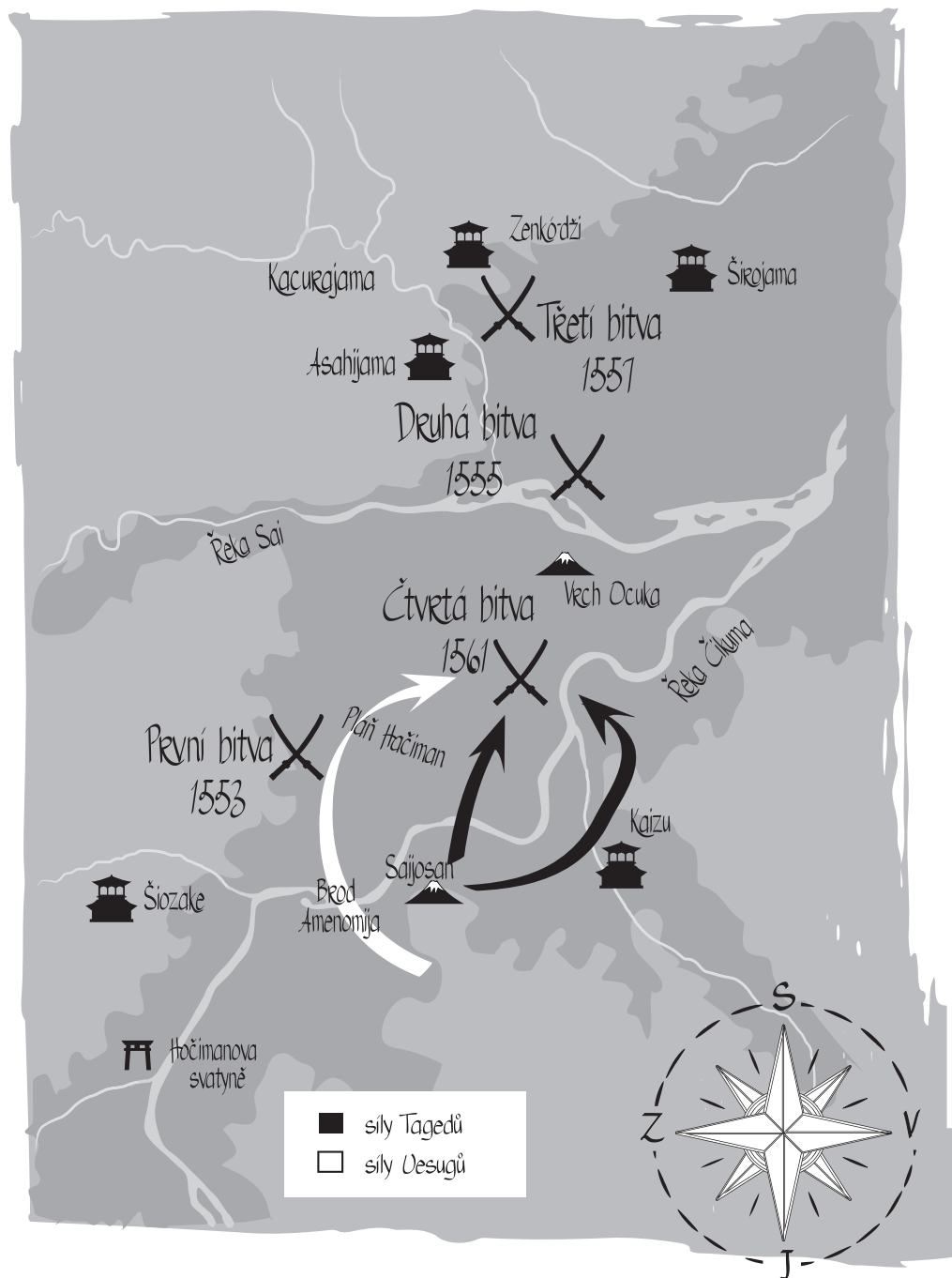
¹⁶⁾ PÖCHER, s. 86.

¹⁷⁾ TURNBULL, *Kawanakajima*, s. 81.

¹⁸⁾ PÖCHER, s. 86–87; TURNBULL, *Kawanakajima*, s. 85–86.

¹⁹⁾ Zatímco Šingen se v následujících letech zabýval především konsolidací svého panství a plány pochodu na hlavní město, Kenšin pokračoval v další ze svých válek – tentokrát proti rodu Hódžó. SANSOM, George, *A History of Japan 1334–1615*, Stanford 1961, s. 246.

Bitvy u Kawanakadžimy (1553 - 1561)

Při pohledu na majestátně klidnou sochu obou vojevůdců, zachycující nej-slavnější okamžik bitvy, se nelze nezamyslet nad marností tohoto zápolení. Tisíce mužů padly nadarmo a jejich těla kdysi pokrývala tuto dnes klidnou část naganské prefektury. Dodnes však žijí v srdcích a duších obyvatel nejen této oblasti. Právě zmíněná socha a úcta, s jakou si ji návštěvníci prohlížejí, je toho dokladem. Není rozhodně jediným. Tak jako tomu bylo každý rok v 16. století, i dnes se ve městě Kofu vždy na počátku dubna vydává na pochod průvod samurajů a jejich služebníků. Pod třepotajícími se vlajkami pochodují v pestrých zbrojích napříč městem. Uprostřed zástupu se tyčí majestátní figura jejich vojevůdce na koni, oděného v rudém brnění a brokátovém plášti.²⁰ I po téměř půl tisíciletí se davy lidí shromažďují, aby spatřily „vojsko Takedů“, jak táhne do pomyslné bitvy. Zájem a nadšení, které je patrné z návštěvníků tohoto největšího festivalu v prefektuře Jamanaši, jasně napovídá, že Takeda Šingen ani bitva u Kawanakadžimy nejsou zapomenuty. Slavný velitel dál žije v představách a srdcích mnohých obyvatel novodobého Japonska.

Zhruba o měsíc později, o několik set kilometrů dále na sever, se ve městě Jonezawa odehrává každý rok něco podobného. Zde, v místě, odkud rod Uesugi (poté, co se sem přesunul z Ečiga po Kenšinově smrti) vládl svému panství, se koná známý samurajský průvod a simulace bitvy u Kawanakadžimy.²¹ V obou městech lze nalézt chrámy, muzea a jiné památky zasvěcené (nebo jinak spojené) dějinám rodů Takeda a Uesugi, jejichž minulost je v japonské kultuře živá dodnes.²² Přestože jde o bezesporu jedny z nejvýznamnějších ukázek toho, jak hluboko se samurajští vojevůdci vtiskli do japonské historické paměti, podobných příkladů bychom mohli nalézt mnohem více. Podobně známý festival se každoročně koná v Nikkó na počest prvního šóguna z rodu Tokugawa. Ve městě Itó v prefektuře Šizuoka se vždy 10. srpna koná slavnost Miura Andžin na památku prvního samuraje evropského původu Williama Adamse, který se stal předlohou pro postavu Johna Blackthorna v románu *Šógun* Jamese Clevella a jeho seriálového zpracování.²³

²⁰⁾ Dostupné z: <https://www.yamanashi-kankou.jp/shingen/english/about.html> [cit. 29. 1. 2017].

²¹⁾ Dostupné z: <http://www.yonezawa-kankou-navi.com/langage/en/event.html> [cit. 29. 1. 2017].

²²⁾ Za všechny lze uvést například filmy *Kagemuša*, *Nebe a Peklo* nebo *Furin Kazan*, stejnojmenný seriál či historické romány *Uesugi Kenšin* od Eidžiho Jošikawy či nesmírně populární román Inoueho Jasušiho, který v anglickém překladu nese název *Samurai Banner of Furin Kazan*.

²³⁾ K jeho osudům blíže viz MILTON, Giles, *Na dvoře japonského vládce. Dobrodružství prvních Evropanů v ostrovní říši*, Praha 2003; TAMES, Richard, *Servant of the Shogun. Being the True Story of William Adams, Pilot and Samurai, The First Englishman in Japan*, Tenterden 1981.

V podobném výčtu by jistě bylo možné pokračovat, festivaly²⁴ však nejsou zdaleka jedinou památkou na slavnou minulost japonské vojenské vrstvy. Kromě mnoha téměř až pohádkově působících hradů (z nichž řada je pouze moderní rekonstrukcí staveb, jež zanikly buď s koncem Období válčících států na počátku 17. století, po restauraci Meidži, nebo padly za oběť spojeneckému bombardování v roce 1945),²⁵ chrámů a dalších památek spojených s historií samurajů lze nalézt v téměř každém japonském městě sochu daimjóa, jenž je spojován s místní minulostí, nebo má k danému místu zprostředkovaný vztah. Například socha výjimečného vojevůdce a jednoho z největších hrdinů japonských dějin Kusunoki Masašigeho stojí ve vnějším areálu císařského paláce v Tokiu, kde stejně jako její předobraz ve 14. století strážil osud císařského rodu. V monumentálním hradu v Ósace lze nalézt sochy Tojotomi Hidejošiho, který odsud vládl celé zemi, jeho obránce Sanady Jukimury či dojemný pomník označující místo, kde spáchal *seppuku* Hidejošiho dědic Hidejori a jeho matka paní Jodo-dono. Další známá socha na ostrově Funadžima znázorňuje slavný souboj Mijamota Musasiho a Sasakiho Kodžiróa, jenž se zde odehrál před více než 400 lety.

Na dávnou minulost samurajů lze v Japonsku narazit – obrazně řečeno – téměř na každém kroku. Kamenné památníky samurajské minulosti jsou zde ještě hojnější než pomníky se jmény obětí první (nebo druhé) světové války v Evropě. Nejedná se však rozhodně pouze o nějaké polozapomenuté monumenty, kterých si běžný Japonec ani nevšimne. Naopak. Mnohé z nich jsou významnými poutními místy, ke kterým každoročně míří tisíce domácích i zahraničních turistů. Význam samurajů v soudobé japonské kultuře nelze přehlédnout ani v žádném obchodě se suvenýry. Lze zde zakoupit nepřehledné množství upomínkových předmětů na válečnou minulost Země vycházejícího slunce – od vyložené uměleckých předmětů přes repliky mečů, obrazů slavných samurajů, znaků nejvýznamnějších rodů až po kýčovitě cetky v podobě deštníků s rukojetí samurajského meče. Samurajové jsou stále nedílnou součástí soudobého Japonska. V jeho kultuře tomu není jinak. Filmů, seriálů, knih, komiksů či počítačových her se samurajskou tematikou je takový počet, že na stránkách této knihy je není možné vyjmenovat. Všechny tyto aspekty a artefakty pak významně utvářejí nejen naši představu o Japonsku, ale i o samurajích samotných. Jak vlastně vypadá? A jak by naše někdy příliš zro-

²⁴⁾ K festivalům v Japonsku blíže viz BALDWIN, Sam, *For Fukui's Sake. Two Years in Rural Japan*, New York 2011; CHAMBERLAIN, Basil Hall, *Things Japanese. Being Notes on Various Subjects Connected with Japan*, Berkeley – Tokyo 2007, s. 170–176.

²⁵⁾ TURNBULL, Stephen, *A History of Japan 1615–1867*, Oxford – New York 2003, s. 56–62.

mantizovaná představa obstála v konfrontaci s realitou? Na tyto otázky (a nejen na ně) se snaží odpovědět tato kniha.

Obecnou představu o samurajích a jejich době formují výše zmíněné kulturní projevy ať už japonského, nebo západního původu. Samuraje si tak mnohdy představujeme jako neohroženého bojovníka s mečem, který se bez váhání postaví jakémukoliv nepříteli. Současně také jako člověka klidného a vyrovnaného, prodchnutého vyšším étosem nesobeckosti a člověka s duchem válečníka. Podobný obrázek vykresluje například film *Jodžimbo*, v němž bezejmenný samuraj, ztvárněný vynikajícím Mifunem Toširóem, v závěrečné bojové scéně během několika mála sekund pobije díky svému mistrovství meče hned deset protivníků, aby se o chvíli později rozloučil s těmi, kterým pomohl prostým *Ohajó* (na shledanou), a odešel.²⁶ Podobný dojem (byť zde titulní hrdina ztvárněný Nakadaiem Tacujou představuje záporné charakterové vlastnosti) pak může navodit například film *Zběsilost*, kde se bojovník doká-

Mifune Toširó jako bezejmenný samuraj ve filmu *Jodžimbo*

že popasovat s mnoha nepřáteli najednou.²⁷ Právě mistrovství meče, vnitřní klid a harmonii samuraje dovádí až do naturalistického extrému filmová série *Vlk samotář a mládě*, založená na stejnojmenné komiksově předloze. Obdobným způsobem je pak ztvárněn také hlavní hrdina Kitanova snímku *Zatoiči*, jehož „střízlivé a zdrženlivé chování je v protikladu k divokému vystupování zbytku osazení“.²⁸

Podobně, byť pochopitelně v mnoha ohledech jinak, zpodobňuje samuraje také západní kultura. Po přečtení románu *Šógun* Jamese Clavella²⁹ (nebo zhlédnutí stejnojmenného seriálu) by neinformovaný čtenář mohl dospět k závěru, že všichni samurajové byli vynikající bojovníci

²⁶⁾ Samotný boj v posledním souboji filmu zabere pouhých 11 sekund. PTÁČEK, Luboš, *Akira Kurosawa a jeho filmy*, Praha 2013, s. 139–140.

²⁷⁾ GALLOWAY, Patrick, *Warring Clans, Flashing Blades. A Samurai Film Companion*, Berkeley 2009, s. 208.

²⁸⁾ RICHIE, Donald, *A Hundred Years of Japanese Film*, New York 2012, s. 223.

²⁹⁾ Česky: CLAVELL, James, *Šógun*, Praha 2009.

s výtečnou sebekontrolou, sklonem k sebeobětování, téměř bezvýhradnou poslušností a láskou k umění a poezii. Navzdory nepochybným kvalitám zmíněného románu v něm samurajové působí (mimo hlavní postavy) mnohdy velmi typizovaně a uniformně, často se například až s přílišnou ochotou vrhají vstříc smrti. Samuraj jako důstojný válečník a nositel hrdých tradic dávné japonské minulosti je představen také ve filmu *Poslední samuraj* s Tomem Cruisem a Watanabem Kenem v hlavních rolích. Poetičnost scenerie venkovského Japonska, prostota a upřímnost života samurajů je zde v mnoha ohledech kladena do protikladu se zkažeností městského a pozápádňujícího se Japonska. Samurajové, jejich duch a morálka, jsou vyzdvihováni jako vzor rytířskosti a základ národního ducha Země vycházejícího slunce. Podobným způsobem jsou pak samurajové zpodobňováni nejen v celé řadě dalších knih a filmů (s nimiž může být i český čtenář dobře obeznámen), ale například také v počítačových hrách (o popularitě japonské tematiky v Evropě a USA svědčí i komerční úspěch takových titulů, jako je *Total War: Shogun 2* nebo série *Samurai Warriors*). Tento obrázek pak dokresluje také japonská filmová produkce, která si ve svých nejvýznamnějších počinech nalezne cestu na plátna západních kin či na televizní obrazovky. Zde jsou (například v žánru anime) samurajové zpodobňováni až s nadlidskými či nadpřirozenými schopnostmi. Je tak dotvářen obrázek neohrožených a silných bojovníků s výjimečnou zručností v boji s mečem a neochvějností tváří v tvář nepříteli.³⁰

Vzhledem k této popularitě se nelze divit, že mnohé pojmy spojujné s dějinami samurajů jsou známy i v západních zemích. Avšak stejně jako je obraz těchto dávných bojovníků v mnoha ohledech idealizovaný, platí to i o těchto termínech. Asi nejznámějším z nich je koncept *bushidó* označující „cestu samuraje“. To, jak si jej dnes představujeme, je do velké míry zkreslené. Všichni samurajové nebyli dozajista mýty opředenými hrdiny, obdařeni nadpozemskou silou, mrštností a vnitřní vyrovnaností, ale lidmi z masa a kostí. Idealizované bojovníky z nich vytvořila naše představivost živená mediálním a kulturním ztvárněním samuraje. Právě pojem *bushidó* je toho jasným dokladem. Tento termín označuje „cestu válečníka“, tedy jakýsi morální kodex japonských bojovníků, jenž byl často považován za zdroj japonské výjimečnosti.³¹

³⁰⁾ Další příklady běžné, a ne vždy přesné představy o samurajích uvádí SATO, *Legends of the Samurai*, s. xiii–xiv.

³¹⁾ HOLMES, Colin, ION, A. H., *Bushidō and the Samurai: Images in British Public Opinion, 1894–1914*, in: *Modern Asian Studies* 14, 1980, 2, s. 309.

Bušidó je se samuraji a jejich érou často spojováno díky překladům řady příruček, jež měly samurajům poskytnout vzor pro jejich chování. V západním světě je patrně nejznámější *Hagakure* sepsaná vazalem klanu Nabešima z Kjúšú Jamamotem Cunetomem.³² Právě *Hagakure* výrazně formovalo naši představu o samurajích jako stoických válečnických čelících bez obav smrti, což dokládá často citovaná pasáž z úvodu díla: „Cesta samuraje spočívá ve smrti. Když dojde na volbu buď anebo, samurajovi nezbyvá, než se rychle rozhodnout pro smrt. Na tom není nic těžkého. Stačí být odhodlaný a předem rozhodnutý. Tvrzení, že zahynout bez dosažení cíle znamená umřít jako pes, je přemoudřelé a povrchní. Když jsme nuceni vybrat si mezi životem a smrtí, dosažení cíle není důležité. Všichni chceme žít. A z velké části se náš úsudek řídí tím, co máme rádi. Avšak nedosažit svého cíle a přesto dál žít je zbabělost. Mezi těmito dvěma možnostmi se nachází nebezpečně tenká hranice. Zemřít bez dosažení svého cíle skutečně je hanebná smrt hodná leda psa a také projev fanatismu. Ale na tom není nic ostudného. Taková je podstata Cesty samuraje. Kdo se dokáže každé ráno i večer soustředit a zaměřit na svůj cíl, kdo dokáže žít, jako kdyby jeho tělo bylo již mrtvé, získá na Cestě svobodu. Bude vést bezúhonný život a uspěje ve svém poslání.“³³

Podobných příruček, obsahujících v mnohém podobná ponaučení, bylo pochopitelně přeloženo více (a to i do češtiny).³⁴ V jejich nepřeborném množství a nahodilosti publikování však některá podstatná fakta zanikají. Jako příklad lze uvést skutečnost, že něco jako kodex *bušidó* (složenina slov *bukjó* = vyznání válečnickovy víry; a *šidó* = cesta),³⁵ tolikrát skloňovaný v souvislosti se samuraji v období, kdy Japonsku skutečně vládli, v podstatě neexistoval. Sám pojem se sice začal používat v průběhu vlády Tokugawů (a mnohdy je spojován právě s dílem *Hagakure*) někdy v 17. století,³⁶ ale jeho popularitu zajistilo až dílo Nitobeho Inazoa, jenž v roce 1899 shrnul pro západní publikum to, co považoval za esenci filozofie a životního kréda samurajů.³⁷ Někteří znalci japonských dě-

³²⁾ Mimo překladů tohoto relativně krátkého díla proslavil *Hagakure* taktéž film Jima Jarmusche *Ghost Dog: Cesta samuraje* z roku 1999, v němž jsou citáty zmíněného díla použity jako oddělení jednotlivých filmových scén.

³³⁾ JAMAMOTO, Cunetomo, *Hagakure. Moudrost samuraje z kraje Saga*, Praha 2004, s. 9.

³⁴⁾ Jako příklad může být uveden TAIRA, Šigesuke, *Bušidó. Cesta samuraje*, Praha 2002.

³⁵⁾ RATTI, Oscar, WESTBROOK, Adele, *Tajemství samurajů. Přehledný výklad o bojových uměních feudálního Japonska*, Praha 2002, s. 74.

³⁶⁾ IKEGAMI, Eiko, *The Taming of the Samurai. Honorific Individualism and The Making of Modern Japan*, Cambridge – London 1995, s. 278–281.

³⁷⁾ NITOBE, Inazao, *Bushido. Samurai Ethics and the Soul of Japan*, Mincola 2004.

jin proto tvrdí, že „*bušidó*, kodex válečníka, tak jak jej chápeme ve 20. století, bylo umělým konstruktem, jenž byl za zcela proměněných okolností poprvé publikován ve Filadelfii v roce 1899“.³⁸ Naše představa Cesty samuraje, jak by mohl být pojem *bušidó* přeložen, je tedy v mnoha ohledech zkreslená.³⁹ A to nejen již zmíněnými kulturními stereotypy zobrazování samurajů, ale mnohdy i selektivním výběrem studia jejich samotného dědictví.

Při hlubším zkoumání historických pramenů a spisů nejvýznamnějších příslušníků samurajské třídy totiž získáme poněkud odlišnou představu oproti neohroženému válečníkovi, který touží po boji. Příkladem může být spis jednoho z legendárních mistrů meče Jagjúa Munenoriho, jenž v závěru svých pouček o cestě meče píše: „V srdci tohoto díla je myšlenka, že se meč, který lidi zabíjí, může stát mečem, jenž jim naopak dává život. Smrtící meč je použit, aby dostal chaotickou společnost pod kontrolu, avšak poté, co se tak stane, může být tento meč použit k tomu, aby dával život.“⁴⁰ Podle jeho koncepce bylo tedy povinností samuraje nastolit a zachovávat mír. Samuraj měl přispívat k harmonii společnosti, pomáhat ji chránit a rozvíjet. Přestože je tato představa poněkud odlišná od běžně přijímané koncepce samuraje, není s ní paradoxně v protikladu. Aby se samuraj mohl stát tím skvělým bojovníkem, jak ho známe, musel dosáhnout vnitřní disciplíny, ukázněnosti a harmonie. Mnozí z předních teoretiků samurajské kultury se pak domnívali, že tyto principy lze využít pro blaho celé společnosti.

Je třeba si však uvědomit, že i mnohé z toho, co se dočteme v traktátech z dávné samurajské minulosti, je pouze určitá idealizovaná představa, podobně jako náš současný obraz samuraje. Přestože byly zásady samurajské společnosti poměrně pevné a přísné, neznamenalo to, že nedocházelo k jejich vývoji a že se jimi přesně řídil každý příslušník samurajské vrstvy. Realita byla často odlišná, než jak si ji představujeme. Válečníci Země vycházejícího slunce byli přece jen lidé z masa a kostí se svými přednostmi i slabínami. Nelze tedy nekriticky přejímat ideální obraz samuraje tak, jak je nám médií, filmovým průmyslem či historickými romány předkládán. Cesta samuraje byla totiž mnohem složitější a komplexnější záležitostí, než tento zjednodušený po-

³⁸⁾ CULLEN, Louis Michael, *A History of Japan, 1582–1941. Internal and External Worlds*, Cambridge 2003, s. 6.

³⁹⁾ BENEDICT, Ruth, *The Chrysanthemum and the Sword. Patterns of Japanese Culture*, Boston – New York 2005, s. 175.

⁴⁰⁾ YAGYU, Munenori, *The Life-Giving Sword. Secret Teachings from the House of the Shogun*, Boston 2013, s. 72.

hled nabízí. Mezi jednotlivými samuraji byly – ač třeba vyznávali velmi podobné hodnoty – značné rozdíly. Ty vyplývaly buď z období, kdy žili (dějiny samurajů trvaly více než 1000 let a během této éry doznala samurajské třída značných proměn), z jejich společenského postavení, rozvoje japonského myšlení a představ o světě, či z jejich samotné povahy. Díky tomu lze spatřit samuraje v mnoha podobách – jako generála, vládce, vojáka, šermíře, úředníka, umělce, rolníka a pochopitelně také jako otce či manžela. Podobných příkladů by pochopitelně mohlo být uvedeno více. Zde jsou zmíněny spíše jako ilustrace toho, že samuraje není možné vnímat pouze jednostranně, ale je nutno na ně pohlížet jako na lidské bytosti zařazené do společnosti v celé její úplnosti. Úkolem následujících kapitol je proto tyto jednotlivé aspekty života samurajů čtenáři představit v jejich komplexnosti a vytvořit tak jakýsi obraz nejen životní cesty samuraje jako takového, ale také celé japonské společnosti, do níž neodmyslitelně patřil. Byli to totiž právě samurajové, kteří zásadním způsobem formovali japonské dějiny a do značné míry i naši představu o Japonsku. Příběh samurajů je proto užitečné vyprávět i dnes.

Kapitola 2

Svět samurajů

Dvorská aristokracie je jako zlato a stříbro,
zatímco vojenská jako železo a měď.
Zlato a stříbro jsou bezpochyby cenné,
nejdou však tak prospěšné jako železo a měď.

Pokud bychom chtěli porozumět samurajům, jejich myšlení, kultuře či chování, je třeba se pokusit poznat svět, v němž žili. Vzhledem k tomu, že éra samurajů trvala celé tisíciletí, bylo nevyhnutelné, že během tohoto období se Japonsko do značné míry proměnilo. Některé z těchto změn měly zásadní dopad na vojenskou vrstvu, v dalších případech zas činy jejích příslušníků měly důsledky pro celou zemi a její společnost. Jiné aspekty Země vycházejícího slunce (jako například její geografie nebo přírodní podmínky) nezpochybnitelně ovlivňovaly lidi, kteří ji obývali. Svět samurajů, jejich myšlení apod., byl totiž formován různými aspekty, jejichž proměny vždy ovlivnily vývoj japonské vojenské vrstvy. Z tohoto důvodu je potřeba nalézt odpovědi na celou řadu otázek: Co je možné označit jako éru samurajů? Jak byl v předmoderním Japonsku měřen a vnímán čas? Jak geografie a přírodní podmínky Japonska ovlivňovaly jeho společnost? Jak tato společnost vlastně vypadala a jaká pravidla ji ovlivňovala? Jak se vyvíjela a členila samotná samurajská vrstva? Jak ji ovlivňovalo náboženství, pohled na svět a jeho fungování? Jak samurajové vlastně uvažovali? Jaké byly jejich intelektuální, etické či morální ideály a vzorce? A nakonec také, jak ekonomické faktory a mezinárodní postavení Japonska ovlivňovaly samuraje? Odpovědět v úplnosti na všechny tyto otázky představuje pochopitelně značnou výzvu. Nicméně aby bylo možné dějinám samurajů rozumět v celé jejich komplexnosti a variabilitě, je potřeba znát svět, který je formoval a který do značné míry určoval jejich myšlení a chování, jež je dodnes považováno za výjimečné. Svědčí o tom právě výše zmíněný kulturní obraz samuraje, který dodnes v mnoha ohledech spoluvytváří naše představy o Zemi vycházejícího slunce.

Čas

První klíčovou otázkou, jíž je třeba si v souvislosti se samuraji položit, je to, kdy můžeme hovořit o jejich éře. Nejtradičněji je za éru vlády samurajů považováno období od konce války Genpei (1185) po pád tokugawského šógunátu roku 1868 – tedy zhruba stejně dlouhá doba, která v evropských dějinách dělí boj o investituru ve vrcholném středověku a sjednocení Německa na prahu moderní doby. Je však toto ohraničení správné, respektive jakým způsobem je možné dějiny samurajů vymezit a periodizovat? Abychom mohli odpovědět na první část takto postavené otázky, je nejprve potřeba jasně analyzovat tu druhou. Západní čtenář je totiž v podstatě automaticky navyklý na klasic-

kou periodizaci dějin – starověk, středověk, novověk atd., a v těchto kategoriích mnohdy uvažuje i o dějinách jiných civilizačních okruhů. Je ale třeba si uvědomit, že i periodizace evropských dějin má své limity – například rok 1492 jako přelom středověku a novověku má sice své opodstatnění pro dějiny západní Evropy, lze jej však použít například u dějin českých, kde by se spíše nabízel rok 1526? Podobně vymezené milníky jsou vždy pouze uměle expost vytvořeným bodem, který mnohdy pro soudobou společnost neměl takový osudový význam, jaký mu přisuzujeme. Pro japonské dějiny je však možné tyto západní chronologické kategorie použít jen jako pomocné vodítko, které může pomoci západnímu čtenáři snáze se orientovat. Samy o sobě se k dějinám Japonska nevztahují. Periodizace japonských dějin je od těch evropských odlišná.⁴¹

Je třeba si uvědomit, že Japonsko představuje svébytný civilizační kruh,⁴² který se v mnoha ohledech zcela liší od ostatních a řídí se vlastními specifickými pravidly.⁴³ Také japonské dějiny je třeba proto poměřovat především jejich vlastními kategoriemi, což také platí o jejich periodizaci. Pro základní orientaci v členění japonské historie je proto nutné vědět, že pojmy jako středověk či novověk v podstatě neplatí (autor této knihy se jim však v některých případech nebude z důvodů přehlednosti a srozumitelnosti vyhýbat). Místo nich jsou používány názvy období, jejichž jména jsou většinou odvozena od významného místa, jež je s nimi spojováno. Jejich vymezení je pak podobně jako v Evropě vytvořeno na základě významných politických událostí. Pro většinu z nich máme poměrně bohaté písemné záznamy, které usnadňují jejich dataci a orientaci. Pouze pro tři nejstarší období japonských dějin neexistují písemné prameny téměř žádné, respektive mnohem mladšího původu, protože během palácového převratu roku 645 došlo k požáru, během něhož byly zničeny veškeré dosavadní záznamy o historii celé země. Celé předchozí období je tak do jisté míry zahaleno tajemstvím.⁴⁴ Historik se proto musí spolehnout na tři

⁴¹⁾ K problému chronologie dějin Asie a Dálného východu blíže viz SATO, Masayuki, *Comparative Ideas of Chronology*, in: *History and Theory* 30, 1991, 3, s. 275–301.

⁴²⁾ HUNTINGTON, Samuel P., *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*, Praha 2001, s. 37–38.

⁴³⁾ Právě díky odlišnému uvažování a chápání se Japonsko natolik odlišovalo nejen od západního světa, ale i asijských civilizací, že jedni z prvních cestovatelů do této dálněvýchodní země v 19. století konstatovali, že „Japonsko nabízí asi tolik novot jako výprava na jinou planetu“, případně si připadali jako „v jiném světě, v němž se žije skoro tak zvláštně a jinak, jako by se žilo na Měsíci“. MACFARLANE, Alan, *Japonsko za zrcadlem*, Zlín 2013, s. 22.

⁴⁴⁾ CLEMENTS, Jonathan, *A Brief History of the Samurai. A New History of the Warrior Elite*, London 2010, s. 6.

zdroje, z nichž žádný neposkytuje ucelený obraz – archeologické nálezy, starší čínské texty, kde se vyskytují zmínky o Japonsku (například ze zpráv čínských poselství),⁴⁵ a pozdější japonské kroniky, které jsou však mnohdy dosti nepřesné a byly psány ve prospěch císařského dvora ve snaze legitimovat jeho vládu nad celou zemí.⁴⁶

První tři epochy japonských dějin – Džómon (zhruba do roku 300 př. n. l.), Jajoi (300 př. n. l. – 300 n. l.) a Kofun (250/300–538) – je proto možné interpretovat v podstatě dvojím způsobem. Prvním, vědeckým, který nám přináší obraz rozdrobené země jen velmi pozvolna sjednocované vládci, od nichž pochází stávající (a v japonské historii jediná) císařská dynastie. Tento unifikační proces vycházel z její původní mocenské základny v oblasti Kinai (pobřeží ostrova Honšú podél Vnitřního moře) a byl dokončen někdy v 5. století.⁴⁷ Druhý pohled (z historického hlediska patrně velmi nepřesný, avšak o to zajímavější z kulturního pohledu) nabízejí nejstarší japonské kroniky *Kodžiki* a *Nihongi*, které začínají mýty o stvoření Japonska, bohyni Amaterasu a od ní pocházejícího císařského rodu.⁴⁸ První císařové jsou však považováni za legendární postavy. Až patnáctý vládce Japonska Ódžin (270–310) a jeho nástupci jsou dnes historiky uznáváni jako skutečně existující postavy, přestože tradičně uváděná data jejich vlády jsou bezpochyby smyšlená.⁴⁹ Za spolehlivé lze považovat údaje o japonských panovnících až od 6. století.

Od této doby (období Asuka 538–710), kdy se definitivně začala konsolidovat vláda země, přibývá písemných památek a další vývoj japonských dějin lze již datovat bez zásadnějších potíží. Následující období Nara (710–794) bylo klíčové pro další rozvoj japonských dějin, protože právě tehdy docházelo ke stále intenzivnějšímu přejímání čínské kultury a způsobu čínské správy, což dokumentuje také zrod první centrální vlády a založení stálého sídla císařského dvora v Naře.⁵⁰ Přestože navazující éra Heian (794–1185) znamenala postupný odklon od čínskému vzoru a jeho nahrazování domácími tradicemi a institucemi, došlo právě v tomto období k nebývalému kulturnímu rozmachu Japonska. Ve stejné době se pak autorita centrální vlády pomalu šířila dále na sever,

⁴⁵⁾ REISCHAUER, Edwin O., CRAIG, Albert M., *Dějiny Japonska*, Praha 2000, s. 10.

⁴⁶⁾ SANSOM, George, *A History of Japan to 1334*, Stanford 1958, s. 42–43.

⁴⁷⁾ TOTMAN, Conrad, *A History of Japan*, New York – Oxford – Carlton 2005, s. 53.

⁴⁸⁾ *Kodžiki. kronika dávného Japonska*, Praha 2012; YASUMARO no O, *The Nihongi*, North Charleston 2013.

⁴⁹⁾ HANE, Mikiso, PEREZ, Louis G., *Premodern Japan*, Philadelphia 2015, s. 28.

⁵⁰⁾ REISCHAUER, CRAIG, s. 21; SANSOM, *A History of Japan to 1334*, s. 82.

kde byly postupně porobeny místní domorodé kmeny (Emiši).⁵¹ Právě tehdy došlo také k definitivnímu zformování japonských institucí a vzorců japonské kultury, jež měly v různých obdobích existovat další staletí.

Následující epochy japonských dějin jsou nejčastěji spojovány s érou samurajů – jedná se o období Kamakura (1185–1333), Muromači (1336–1573), Azuči-Momojama (1573–1603) a Edo (1603–1868), jež byly přerušeny krátkým pokusem císaře Go-Daigoa obnovit panovnickou moc (restaurace Kenmu 1333–1336). Tato dlouhá éra je často ztotožňována s obdobím jakéhosi zlatého věku samurajů. Civilní politická moc (císařského dvora) v této době postupně upadala. Panovník totiž musel, vzhledem k reálné politické situaci v zemi, přenechávat její výkon jmenovaným šógunům (z sei-i taišógun – Generalissimus potlačující barbary), tedy vojenských diktátorů, kteří ve svých rukou koncentrovali reálnou moc.⁵² Následujících sedm století se tak nejvýznamnější rody tvořící samurajskou třídu (svůj původ musely odvozovat od klanu Minamoto – formálně tak navazovaly na dědictví Minamota no Joritoma, prvního šóguna, který převzal vládu nad zemí z rukou císařského dvora) střídaly v čele po sobě jdoucích vojenských vlád – tzv. bakufu.⁵³ Z tohoto důvodu jsou proto válka Genpei (konflikt mezi rody Taira a Minamoto, 1180–1185) a následný vznik prvního šógunátu v Kamakuře považovány za jeden ze zásadních momentů celých japonských dějin.⁵⁴ Až změněné podmínky po vynuceném otevření se Japonska světu v 19. století vytvořily předpoklady pro návrat moci do rukou císaře (pochopitelně za velmi odlišných podmínek). Restaurace Meidži (1868) je proto považována nejen za konec vlády samurajů, ale také za počátek období, kdy lze hovořit o „moderním Japonsku“, jehož epochy jsou členěny podle éry vládnutí jednotlivých císařů (Meidži, Taišó, Šówa a Heisei).

Přestože je zmíněná vláda tří po sobě jdoucích šógunátů (rodů Minamoto a regentů rodu Hódžó, Ašikaga a Tokugawa) právem označována za dobu samurajů, je nutné se nad tím, co je možné považovat za skutečnou éru samurajů, na okamžik pozastavit. Údobí let 1185–1868 je pochopitelně možné považovat za epochu, kdy Zemi vycházejícího slunce vládli samu-

⁵¹⁾ CLEMENTS, *A Brief History of the Samurai*, s. 17–21.

⁵²⁾ TURNBULL, Stephen, *Samuraj. Svět válečníka*, Praha 2006, s. 15.

⁵³⁾ Termín bakufu pochází z pojmu *baku* označující plátěné zástěny odděluující velitele od ostatních vojáků uvnitř vojenského tábora. Bakufu by tak bylo možné přeložit jako „stanová vláda“. CLEMENTS, *A Brief History of the Samurai*, s. 120–121.

⁵⁴⁾ FRIDAY, Karl F. (ed.), *Japan Emerging. Premodern History to 1850*, Philadelphia 2012, s. 37.

rajové. Období vzniku a vývoje této společenské skupiny však sahá mnohem hlouběji do minulosti. Roku 1185, kdy skončila válka Genpei a hlava rodu Minamoto Joritomo vytvářel základy pro vznik vojenské vlády (šógunem byl jmenován roku 1192), byla již společenská vrstva válečníků jasně konstituována a zformována. Tento proces trval pochopitelně několik staletí. Samotný vznik vojenské třídy středověkého a novověkého Japonska je možné klást někde do 9. a 10. století, kdy během válek s Emiši a doby vnitřní nejistoty vznikla skupina v podstatě profesionálních válečníků, kteří se nazývali *buši* či *saburai* (od slova „sloužit“).⁵⁵ Do 11. století se z těchto válečníků pocházejících z místních rodin, jež se záhy promísily s potomky císařského rodu v podobě příslušníků klanů Taira a Minamoto,⁵⁶ zformovala jasně konstituovaná vrstva vojáků s vlastními morálními a etickými normami, specifickou kulturou a stále narůstajícím významem v japonské společnosti.⁵⁷

Dějiny samurajů tak sahají mnohem hlouběji do japonské historie než k roku 1185, kdy podle tradice jejich éra začíná. Stejně je to i v případě opačného konce pomyslné časové osy. Roku 1868, když byl poslední šógun z rodu Tokugawa, Jošinobu, nucen rezignovat a předat moc do rukou císaře, doba samurajů rozhodně neskončila. Nová císařská vláda byla totiž tvořena příslušníky vojenské vrstvy. Tito muži sice záhy prosadili sérii zákonů, jež do roku 1876 v podstatě zrušily status samurajů a jejich privilegia.⁵⁸ Nový režim – a Japonsko jako celek – však měl být dlouhou dobu kontrolován bývalými samuraji, jejich potomky, a především jejich mentalitou, což lze demonstrovat například rituální *seppukou* generála Nogiho po smrti císaře Meidži (1912), důrazem na moderní verzi kodexu *bušidó* v japonských ozbrojených silách, či sebeobětováním mladých pilotů kamikaze. Doba samurajů tak bezesporu neskončila restaurací Meidži či povstáním v Sacumě (1877), ale v jistém přeneseném smyslu slova pokračovala i nadále. Autor této knihy se sice na následujících stranách zaměřuje především na období tří výše jmenovaných šógunátů, je však třeba mít na paměti, že vymezení éry samurajů je mnohem komplikova-

⁵⁵⁾ IKEGAMI, s. 47; FARRIS, William Wayne, *Heavenly Warriors. The Evolution of Japan's Military, 500–1300*, Cambridge 1995, s. 339; FRIDAY, Karl F., *Samurai, Warfare and the State in Early Medieval Japan*, London – New York 2004, s. 5–10.

⁵⁶⁾ CLEMENTS, *A Brief History of the Samurai*, s. 31.

⁵⁷⁾ Někteří autoři označují příslušníky rodící se vojenské vrstvy (do 11. století) jako proto-samuraje. CUMMINS, Anthony, *Samurai and Ninja. The Real Story Behind the Japanese Warrior Myth that Shatters the Bushido Mystique*, Tokyo – Rutland – Singapore 2015, s. 25.

⁵⁸⁾ HILLSBOROUGH, Romulus, *Samurai Revolution. The Dawn of Modern Japan Seen Through the Eyes of the Shogun's Last Samurai*, Tokyo – Rutland – Singapore 2014, s. 560.

nější záležitostí, než by se mohlo zdát. Pro plné pochopení epochy těchto hrdých válečníků je nezbytné poznat nejen dobu, která roku 1185 předcházela, ale také epochu, která následovala zrušení vojenské vrstvy, neboť i tato údobí tvoří nedílnou součást dějin samurajů.

Z hlediska chronologie je nutné při studiu starších dějin Japonska počítat s ještě jedním problémem, jenž se věku samurajů taktéž dotýká. Jedná se o to, jakým způsobem byl v této době měřen a vnímán čas. Na první otázku lze odpovédět poměrně jednoduše. Zaznamenávání a měření času bylo v Japonsku poměrně dosti odlišné od soudobé praxe v Evropě. V Japonsku pochopitelně neexistovalo datování podle letopočtu. Místo toho mělo podobně jako Čína nebo antický Řím (kde se používala datace podle úřadujících konzulů) vlastní datační systém, založený na střídání jednotlivých období. Ty vyhlášoval císař, pod jehož pravomoc spadalo i v dobách samurajů právo proklamovat počátek nové éry vlády. (V současné době je Japonsko poslední zemí na světě, které ještě stále v některých případech používá dataci podle jednotlivých ér.)⁵⁹ Nejčastěji ji vyhlášoval po svém nástupu na císařský trůn, mnohdy také jako následek významné události (třeba přírodní katastrofy) nebo jako projev vůle ke změně. Celkem tak z japonských dějin známe jména 179 ér,⁶⁰ z nichž však některé byly poměrně krátké (10 jich trvalo méně než jeden rok).⁶¹ V japonských kronikách či historických dokumentech je tak v případě datace uvedeno jméno éry a rok jejího trvání.⁶² Jako příklad lze uvést vyhlášení éry Ansei v listopadu 1854 v reakci na otevření Japonska světu po příplutí tzv. Černých lodí⁶³ amerického komodora Matthewa C. Perryho.⁶⁴ Od této chvíle byly události do konce roku 1854 datovány v japonských záznamech jako Ansei 1. Události do listopadu 1854 však nesly dataci Kaei 7 – sedmý rok této éry tak vlastně netrval celý kalendářní rok, stejně jako první rok éry Ansei. Cokoli po japonském Novém roce (vždy mezi zimním slunovratem a jarní rovnodenností) bylo datováno Ansei 2, což odpovídalo roku 1855 gregoriánského kalendáře. Pro správný přepočítání je však nutné znát, jak fungoval systém japonského kalendáře, v němž

⁵⁹⁾ Právo vyhlásit novou éru vlády bylo v čínském pojetí zdrojem legitimacy panovníka. TOBY, Ronald P., *State and Diplomacy in Early Modern Japan. Asia in the Development of the Tokugawa Bakufu*, Princeton 1984, s. 90.

⁶⁰⁾ První byla vyhlášena roku 645. SATO, *Comparative Ideas of Chronology*, s. 284.

⁶¹⁾ Tamtéž, s. 285.

⁶²⁾ K významu jejich názvů blíže viz TOBY, s. 90–97.

⁶³⁾ Takto byly v Japonsku v první polovině 19. století nazývány parou poháněné americké či evropské lodě.

⁶⁴⁾ McCLAIN, James L., *Japan. A modern History*, New York – London 2002, s. xii–xiii.

počátek dalšího roku nepřipadal na 1. ledna, tak jako u gregoriánského kalendáře. Nový rok připadal vždy na předem vypočtené datum odpovídající některému z počátečních dnů měsíce února, díky čemuž korespondoval s počátkem japonského jara. Jeho oslavy tak symbolizovaly znovuzrození přírody.⁶⁵

Západní gregoriánský kalendář byl v Japonsku zaveden až roku 1872 s platností od 1. ledna 1873.⁶⁶ Tato změna byla o to zásadnější, že se nejednalo o prostý přechod na novou dataci, ale současně také o přechod na solární systém měření kalendářního roku, jenž nahradil lunární. Tento původní japonský způsob měření času byl převzat z Číny a v jistém ohledu byl komplikovaný. Rok se dělil do dvanácti měsíců po 29 a 30 dnech, což znamenalo, že se kalendář v průběhu roku postupně rozcházel se slunečním cyklem. Z toho důvodu byl pravidelně vkládán přestupný měsíc, který byl v dokumentech číslován stejně jako ten, který mu předcházel (dvanáctý), ale speciální znak u jeho jména indikoval, že se jedná o měsíc vložený. Samotné měsíce pak byly číslovány, přestože měly také vlastní jména.⁶⁷ Kalendář byl navržen tak, že měsíce začínaly o novoluní. V polovině měsíce byla ideální a často vyhledávaná příležitost sledovat Měsíc v úplňku (nejvýznamnější byl v tomto ohledu měsíc osmý odpovídající

Tradiční japonské hodiny
(18. století)

září, kdy probíhala sklizeň a s ní spojené oslavy). Konec měsíce pak korespondoval s poslední čtvrtí, respektive fází Měsíce, která pak přecházela do dalšího novoluní.⁶⁸ Každý měsíc se poté dělil podle čínského vzoru na tři části po deseti dnech.⁶⁹ Tento systém se v některých případech využívá i dnes. I když Japonci přešli na týden západního střihu již v 19. století, některé obchody mají přesto zavřeno ve dnech končících stejnou číslicí (tedy například 5., 15. a 25. v měsíci). Buddhisté sice konali některé rituály v cyklech o sedmi dnech, nelze je však považovat za obdobu evropského týdne, neboť běžný život se řídil právě zmíněnou desetidenní periodou.⁷⁰

⁶⁵) DUNN, Charles J., *Everyday Life in traditional Japan*, Tokyo – Rutland – Singapore 1972, s. 131.

⁶⁶) KEENE, Donald, *Emperor of Japan. Meiji and his World, 1852–1912*, New York 2002, s. 221.

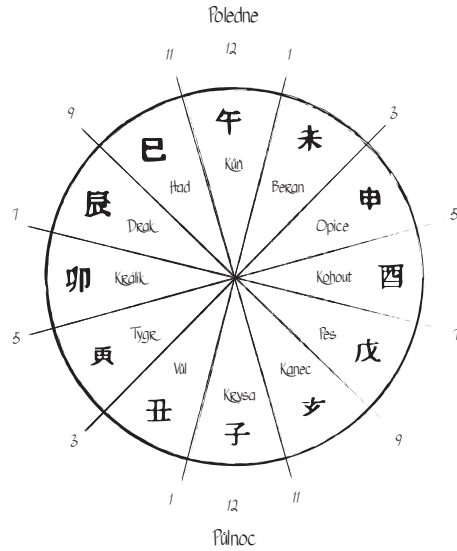
⁶⁷) DUNN, s. 131.

⁶⁸) Tamtéž.

⁶⁹) SATO, *Comparative Ideas of Chronology*, s. 280.

⁷⁰) DUNN, s. 132.

Pokud jde o dělení dne, bylo podobně jako kalendář poněkud odlišné od praxe v jiných civilizačních okruzích. Den byl členěn na dvanáct hodin pojmenovaných podle čínského zvěrokruhu – šest od úsvitu do soumraku (hodiny králíka, draka, hada, koně, kozy a opice) a šest od soumraku do úsvitu (hodiny kohouta, psa, prasete, krysy, osla a tygra). To znamenalo, že za rovnodennosti trvala každá z nich stejně dlouho. V průběhu roku však docházelo k jejich prodlužování a zkracování na základě proměn délky dne během ročních období. Zavedení

Měření času ve starém Japonsku

prvních mechanizovaných hodin v Japonsku v druhé polovině 16. století představovalo proto zásadní problém. Bylo téměř nemožné, aby ukazovaly „přesný“ čas podle místního způsobu dělení dne.⁷¹ Před nástupem této technické novinky byl čas měřen buď vodními hodinami, jež se používaly od 7. století, nebo pomocí vonných tyčinek.⁷² Koncept přesného času v podstatě neexistoval. Ten přišel z Evropy až s průmyslovou revolucí.⁷³ Dříve byl čas vnímán mnohem volněji, než je tomu dnes. Schůzka sjednaná například na hodinu hada se zpravidla konala někde uprostřed (dnešními měřítky) zhruba dvouhodinového trvání tohoto denního úseku. Přesnější dělení času nebylo příliš zapotřebí (jen ve válce byl z důvodu přesného načasování synchronizovaného útoku použit konkrétní signál – vyvěšení vlajky nebo troubení na lasturu), pokud to však náhodou nezbytné bylo, mohly k němu posloužit zmíněné vonné tyčinky.

Současně je nutné zdůraznit, že čas ve starém Japonsku bezpochyby nebyl vnímán jednotně a jeho pojetí se lišilo napříč společenskými skupinami.

⁷¹⁾ Tamtéž; <http://www.jcwa.or.jp/en/etc/wadokei.html> [cit. 6. 2. 2017]; <http://museum.seiko.co.jp/en/knowledge/wadokei/huteijihou/index.html> [cit. 6. 2. 2017].

⁷²⁾ YOKOTA, Yasuhiro, *A Historical Overview of Japanese Clocks and Karakuri*, in: YAN, Hong-Sen, CECCARELLI, Marco (eds.), *International Symposium on History of Machines and Mechanisms*, Berlin – Heidelberg 2009, s. 176.

⁷³⁾ OSTERHAMMEL, Jürgen, *The Transformation of the World. A Global History of the Nineteenth Century*, Princeton – Oxford 2014, s. 69–74.

Život císařského dvora určoval především běh šintoistických rituálů. Buddhističtí mniši se orientovali pomocí liturgií a náboženských svátků. Čas rolníků ovládaly přírodní a zemědělské cykly, na nichž záleželo jejich živobytí. Pro obchodníky zase byly nejdůležitější doby trhů a počasí, které umožňovalo bezpečnou plavbu podél japonského pobřeží. V životě samurajů bylo klíčové jaro, kdy zlepšené počasí umožňovalo zahájení vojenských tažení, jež vrcholila ještě před sklizní (to bylo dáno skutečností, že jejich armády byly až do 16. století tvořeny do značné míry vojáky rolnického původu) a definitivně končila na podzim. Celá společnost pak byla také pochopitelně ovlivňována cyklickými periodami převážně rurální země (setí a sklizeň) a také vlivy počasí a přírodních podmínek, jež ji v mnoha ohledech formovaly.

Přírodní podmínky

Již řada starších autorů evropských historických děl si povšimla, jak významné jsou pro dějiny jednotlivých kultur a společností přírodní podmínky, v nichž se vyvíjejí. Za všechny lze jmenovat Tacitovu *Germánii*, Bodainových *Šest knih o státu* nebo Montesquieuvo dílo *O duchu zákonů*, v němž tvrdí, že pokud je „pravda, že se lidé liší rozumem i citem podle toho, v jakém žijí prostředí, zákony [v tomto případě ale také třeba společnost samotná nebo kultura] musí také záviseti a lišiti se podle toho“.⁷⁴ Dnešní historiografie a věda se pochopitelně nesnaží takto zevšeobecnovat a do značné míry odmítá hovořit o nějakých „přirozených“ či „vrozených“ charakterech celých národů, tak jako tomu činili dějepisci dob minulých. Na druhé straně je však nade vše pochybnost jasná, že přírodní podmínky mají zásadní vliv na utváření společnosti a kultury dané oblasti. Adekvátním způsobem pochopit dějiny Ruska bez porozumění jeho specifické geografie a klimatu nelze stejně tak, jako kdyby historik nevzal v potaz ostrovní polohu Velké Británie při popisování jejích dějin a odlišností od zbytku Evropy. V případě Japonska tomu bezpochyby není jinak, protože jeho geografická variabilita zásadním způsobem ovlivňovala většinu aspektů zdejšího života.⁷⁵ Charakter Japonců je právě těmito faktory formován zcela zřetelně, a to dosti zásadním způsobem.

⁷⁴⁾ MONTESQUIEU, Charles de, *O duchu zákonů*, Praha 1947, s. 262.

⁷⁵⁾ TOTMAN, *A History of Japan*, s. 11.

Japonské souostroví tvoří čtyři hlavní ostrovy (Honšú, Kjúšú, Šikoku a Hokkaidó) a nepřeberné množství malých ostrovů a ostrůvků, jejichž počet přesahuje 6000. Velká část z nich však není obydlená a spíše se podobají osamělému skalisku vyčnívajícímu z moře. Většina obyvatelstva tak žije na čtyřech největších ostrovech, které představují 98 % rozlohy země,⁷⁶ jež činí zhruba 378 000 km².⁷⁷ Japonsko je tak větší než Velká Británie či Německo, je však výrazně menší než například Francie. Specifický ráz země, jež leží v podlouhlém zakřiveném tvaru mezi cca 30. a 45. stupněm severní šířky, však znamená, že cestovní vzdálenosti jsou zde mnohem větší než ve srovnatelných evropských státech. Dějiny samurajů se ale odehrávaly primárně na třech prvních zmíněných ostrovech. Na Hokkaidó (původně nazývaném Ezo) byla totiž ještě roku 1600 jen malá japonská kolonie a ostrov, jenž je v mnoha ohledech geograficky odlišný od zbytku země,⁷⁸ byl převážně obýván kmeny původních obyvatel Ainu. Představa, že Hokkaidó bylo vždy součástí Japonska, vznikla až o dvě století později, aby pomohla čelit zahraničnímu tlaku – především Ruska.⁷⁹ Jeho systematická kolonizace Japonci začala až v sedmdesátých letech 19. století, kdy se nová vláda snažila bránit se ruským aspiracím a poskytnout obživu mnoha samurajům, kteří přišli o svůj status a důchod.⁸⁰

Po většinu japonských dějin se tak těžiště vývoje zdejší civilizace nalézalo na třech jižnějších ostrovech, jejichž souhrnná rozloha je zhruba stejná, jakou má moderní Itálie. Důsledkem jejich severojižní orientace je skutečnost, že se v Japonsku projevuje vliv několika podnebních pásem – od subtropického Kjúšú přes mírné klima většiny Honšú až po chladné pásmo na severu země.⁸¹ Samotné souostroví je z geologicko-tektonického hlediska poměrně mladé, neboť se od asijské pevniny oddělilo až před 15 miliony lety, kdy vzniklo Japonské moře. Země byla původně plochá, avšak skutečnost, že se nalézá na rozhraní tří tektonických desek (Euroasijské, Pacifické a Filipínské), vedla následkem jejich vzájemného tlaku ke vzniku mohutných pohoří, jež tvoří

⁷⁶⁾ TREWARTHA, Glenn T., *Japan. A Geography*, Madison 1965, s. 18.

⁷⁷⁾ TOTMAN, *A History of Japan*, s. 12.

⁷⁸⁾ JONES, Wellington D., *Hokkaido, the Northland of Japan*, in: *Geographical Review* 11, 1921, 1, s. 16–17.

⁷⁹⁾ CULLEN, s. 19.

⁸⁰⁾ JANSEN, Marius B., ROZMAN, Gilbert (eds.), *Japan in Transition. From Tokugawa to Meiji*, Princeton 1988, s. 182.

⁸¹⁾ TOTMAN, Conrad, *Early Modern Japan*, Berkeley – Los Angeles – London 1995, s. 4.

více než 70 % její plochy.⁸² Tento proces pokračuje až do současnosti a pro život Japonců má dva závažné důsledky. Japonsko je zemí s vysokou mírou eroze. Umístění mezi třemi tektonickými deskami pak znamená především častá zemětřesení a vysokou sopečnou aktivitu, jež dlouhodobě ovlivňovaly japonské dějiny.⁸³

Hornatý terén krajiny, v níž se jednotlivá pohoří prudce zvedají z moře, ponechává jen malý prostor nerozsáhlým nížinám, což znamená, že jen asi 20 % země je vhodných pro zemědělství. Velká část této plochy je však tvořena půdou, jež není ideální pro intenzivní obdělávání.⁸⁴ Drtivou většinu země (68 %) pak dodnes pokrývají lesy, což je míra zalesnění srovnatelná se Švédskem či Finskem, kde je však mnohonásobně nižší hustota zalidnění.⁸⁵ Výsledkem byla skutečnost, že „početné obyvatelstvo Japonska, kolísající v 15. až 19. století mezi 10 a 20 miliony lidí, což je zhruba čtyřnásobek Británie ve stejném období, se snažilo vyžít z obdělávané půdy o rozloze anglického okresu, ale přinášející menší výnosy“.⁸⁶ To pochopitelně vedlo ke stále intenzivnějšímu využívání dostupné půdy a k postupnému technickému rozvoji zemědělství.⁸⁷ Díky tomu byla produkce vzhledem k okolnostem překvapivě vysoká a již v době vlády Tokugawů se výnos rovnal standardům, jichž mnohé jiné státy dosáhly až v padesátých letech 20. století.⁸⁸ Navzdory relativní chudobě tak efektivita japonského hospodářství dokázala zajistit určitou míru prosperity, přestože i zde byly hladomory do 17. století poměrně častým jevem.

Hlavní zemědělskou plodinou Japonska byla (a dosud je) bezpochyby rýže, která se stala historicky základem zdejšího jídelníčku a pronikla do japonské kultury natolik, že pro její označení (v každé fázi svého růstu je například nazývána jinak) je v japonštině více než dvacet naprosto odlišných výrazů.⁸⁹ Z této plodiny se pak vyrábí i japonský „národní“ nápoj, sake. Její kultivace však není jednoduchá, protože musí být pěstována na zavlažovaných polích. Tento systém zemědělství dosti náročný na údržbu znamenal,

⁸²⁾ HANE, PEREZ, s. 2.

⁸³⁾ FRIDAY (ed.), s. 3–5.

⁸⁴⁾ TOTMAN, *A History of Japan*, s. 15–16; KAEMPFER, Engelbert, *Kaempfer's Japan. Tokugawa Culture Observed*, Honolulu 1999, s. 55.

⁸⁵⁾ TREWARTHA, s. 66.

⁸⁶⁾ MACFARLANE, s. 62.

⁸⁷⁾ HANE, PEREZ, s. 135–136; srovnej s CRAWFORD, Gary W., *Advances in Understanding Early Agriculture in Japan*, in: *Current Anthropology* 52, 2011, S4, s. 331–345.

⁸⁸⁾ CULLEN, s. 6.

⁸⁹⁾ MACFARLANE, s. 64.

že na počátku produkce rýže byly nejprve zúrodněny nerozsáhlé nížiny a až od 7. století se zemědělství šířilo do kopcovitějšího terénu. V éře Tokugawů došlo vzhledem ke stoupajícímu počtu obyvatel k posunutí obdělávané plochy do nedostupnějších a méně úrodných oblastí, kde však musel být vybudován komplikovaný a nákladný systém zavlažování.⁹⁰ Právě nutnost udržovat podobný zavlažovací systém znamenala, že většina obyvatelstva byla připoutána k půdě, z níž také bylo primárně získáváno bohatství. Výsledkem bylo to, že se jen relativně malý počet lidí věnoval řemeslům či obchodu, což mělo za důsledek, že hospodářství bylo svázáno s půdou a elity země (neplatí to však jen o Japonsku, ale například také Číně) měly jen malý zájem na rozvoji námořního obchodu. Nutnost organizované práce na rýžových polích pak znamenala, že země měla tendenci k hierarchické formě vlády a k jisté míře konzervatismu (což ostatně platí pro všechny východoasijské země), neboť každá změna v hospodářské produkci mohla mít v případě nezdaru katastrofální následky.⁹¹

Z dalších plodin pak převládaly obilniny, především proso, a v méně úrodných oblastech byla pěstována zelenina (sladké brambory, ředkve či mrkev) nebo vysazovány ovocné sady.⁹² Malá rozloha zemědělské půdy a nutnost uživit početnou populaci znamenaly, že na rozdíl od zbytku východní a jihovýchodní Asie, kde je taktéž hlavní potravinou rýže, nebyla k jejímu pěstování téměř vůbec využívána hospodářská zvířata, ale především lidská síla. Na jejich chov prostě nebyl dostatek půdy ani zdrojů. Z domácích zvířat byly chovány pouze slepice, dobytek a koně. Jejich počet však v Japonsku v období Tokugawa postupně klesal, a tak Země vycházejícího slunce v 19. století udivovala cizince téměř úplnou absencí zvířat.⁹³ Z tohoto důvodu chyběly v japonském jídelníčku téměř úplně potraviny jako vejce či mléko.⁹⁴ Malý počet domácích zvířat pak znamenal, že až do 19. století byly hlavním hnojivem lidské exkrementy, jež vytvářely typický zápach japonského venkova.

Částečnou náhradu za nedostatek kvalitní půdy Japoncům poskytovalo moře. Rybolov a sběr mořských živočichů představovaly po většinu japonských dějin významný zdroj obživy. Lodě japonských rybářů se pohybovaly

⁹⁰⁾ FRIDAY (ed.), s. 6–7.

⁹¹⁾ SANSOM, *A History of Japan to 1334*, s. 4.

⁹²⁾ Tamtéž, s. 8–9.

⁹³⁾ Malý počet domácích či hospodářských zvířat byl typický pro japonské zemědělství hluboko do 20. století. TREWARTHA, s. 232–236.

⁹⁴⁾ Kvůli tomu měli Japonci ještě ve 20. století malou toleranci vůči laktóze a z mléčných výrobků jim tak většinou bylo špatně. MACFARLANE, s. 65–66.

nejen podél pobřeží Japonska, ale mnohdy se vydávaly dále na širé moře, kde těžily z hojnosti ryb, pro něž představovaly střetávající se studené a teplé proudy nedaleko břehů severního Honšú ideální podmínky. Řada japonských vesnic se proto z důvodu nedostatku úrodné půdy zaměřovala na lov ryb a jejich následnou distribuci.⁹⁵ Významný také byl (a dodnes je) kontroverzní lov velryb, který měl v Japonsku dlouholetou tradici, jež se vyvinula nezávisle na západním „průmyslovém“ způsobu lovu těchto zvířat.⁹⁶

Moře však nebylo pouze přírodním zdrojem, ale také sloužilo jako významná komunikační spojnice. Neschůdný terén a dlouhé vzdálenosti mezi jednotlivými centry společně s pobřežím dlouhým téměř 30 000 kilometrů⁹⁷ přímo vybízely k tomu, aby bylo moře využíváno jako rychlý prostředek pro dopravu. Doklady o této skutečnosti existují již z prehistorických dob, kdy lidé cestovali podél pobřeží Japonska v malých plavidlech, jež se spoléhala na mořské proudy.⁹⁸ V průběhu staletí se doprava u břehů Japonska zintenzivnila, přičemž jako hlavní pojítko sloužilo především Vnitřní moře, jehož přílehlé oblasti původně tvořily srdce Japonska.⁹⁹ S jistou mírou nadsázky lze říci, že díky tomu, že omývá všechny tři hlavní ostrovy a je průlivy spojena s okolními moři, znamenala tato vodní plocha o rozloze 23 000 km² pro japonské dějiny to, co Středozevní moře pro ty evropské – ideální spojnicí mezi civilizacími jádry a hlavní tepnou vnitřního i zahraničního obchodu. Přístavy na březích Vnitřního moře, od konce 16. století především Ósaka, se staly významnými centry obchodu, což lze demonstrovat skutečností, že přes tento přístav bylo v 18. století dopravováno zboží, jehož hodnota se rovnala soudobému vývozu Velké Británie.¹⁰⁰

Avšak navzdory nesmírnému významu moře jako komunikační a ekonomické spojnice a blízkosti kontinentu se z Japonska až do počátku 20. století nikdy nestala důležitá námořní mocnost. Důvodů pro tuto skutečnost je více. Větší plavidla, schopná dosáhnout asijské pevniny, zde sice byla budována již krátce po počátku našeho letopočtu,¹⁰¹ avšak japonské porážky ve válkách

⁹⁵⁾ TOTMAN, *Early Modern Japan*, s. 7–8.

⁹⁶⁾ OSTERHAMMEL, s. 387–388.

⁹⁷⁾ TREWARTHA, s. 35.

⁹⁸⁾ BISHOP, Carl Whiting, *The Historical Geography of Early Japan*, in: *Geographical Review* 13, 1923, 1, s. 44.

⁹⁹⁾ TOTMAN, *Early Modern Japan*, s. 3.

¹⁰⁰⁾ CULLEN, s. 45.

¹⁰¹⁾ PAINE, Lincoln, *The Sea and Civilization. A Maritime History of the World*, London 2013, s. 196–197.

v Koreji v průběhu 7. století vedly císařskou vládu k zaměření se na vnitřní reformy a konsolidaci své vlády na japonských ostrovech.¹⁰² Země pak sice udržovala se státy na kontinentu obchodní styky, ale k větší námořní aktivitě chyběl podstatnější impuls, přestože se někteří státníci (jako například Taira no Kijomori ve 12. století) snažili o podporu kontaktů s Čínou a Koreou. Vnitřní moře bylo od pradávna centrem aktivity pirátů, pro něž se vžil název wakó. Ačkoliv se později stali metlou pobřeží Číny a Koreje, jednalo se spíše o korzáry a nájezdníky, kteří lodě využívali k rychlé přepravě a přepadání vesnic podél pobřeží.¹⁰³ Skutečnou námořní tradici však nevybudovali.¹⁰⁴

Dlouhodobě špatné vztahy s Čínou a skutečnost, že možné expanzi na asijské pevnině bránila právě tato země (na rozdíl od roztržité Evropy museli Japonci čelit silné Číně a nemohli tak využívat taktiku spojenectví se slabšími státy bránícími se hegemonistickým aspiracím silnějšího tak, jako to činila Británie), vedly k tomu, že ani případné ambice na kontinentu nemohly být impulzem pro rozvoj námořnictva. Na západ od Japonska se tak sice nalézala pevnina, byla však pod kontrolou Říše středu. Ani na severu neexistovaly obchodní nebo politické možnosti, jež by stimulovaly rozvoj mořeplavby. Země jihovýchodní Asie byly vzhledem k japonské námořní technice nedosažitelné. Na východě se pak rozprostíraly nekonečné prostory Tichého oceánu. Moře však hrálo po velkou část japonských dějin roli účinné bariéry proti nebezpečí zvenčí, které bylo vnímáno jako akutní pouze v průběhu 7., 13. a 17. století. I v této době však vládci Japonska uvažovali o obraně proti možné invazi až na samotných ostrovech. Teprve zvýšený zájem západních plavidel o Dálný východ a japonské ostrovy, který byl patrný od počátku 19. století, jasně odhalil, že to, co bývalo vnímáno jako výhoda a obranný val Japonska, může být v případě neexistence vlastních námořních sil jeho slabinou.¹⁰⁵

Politické důvody by však byly jen částečným vysvětlením malého zájmu o moře u ostrovního národa. Příčin této skutečnosti bylo mnohem více.

¹⁰²⁾ CLEMENTS, *A Brief History of the Samurai*, s. 8–11.

¹⁰³⁾ TURNBULL, *Samuraj*, s. 143–165.

¹⁰⁴⁾ Ve skutečnosti Japonci jako námořní mocnost paradoxně zaostávali za svými kontinentálními rivaly. Tato skutečnost se jim měla stát osudnou během jejich invaze do Koreje na konci 16. století. SWOPE, Kenneth M., *Crouching Tigers, Secret Weapons: Military Technology Employed during the Sino-Japanese Korean War, 1592–1598*, in: *The Journal of Military History* 69, 2005, 1, s. 32.

¹⁰⁵⁾ BALLARD, George A., *The Influence of the Sea on the Political History of Japan*, New York 1921, s. 8–9.

První z nich byla již zmíněná náročnost rýžového zemědělství na pracovní sílu, která byla pevně připoutaná k půdě. Dalším pak byl nedostatek jiného přírodního bohatství, jež by mohlo posloužit jako významnější stimul k dálkové obchodní výměně. Potřeba rýže a dalších plodin pro uživení vlastní populace a relativní chudoba země znemožňovaly, aby se zemědělské produkty staly předmětem vývozu. O zahraniční obchod byl proto s výjimkou vybraných, mnohdy luxusních produktů (například hedvábí) jen malý zájem. Je třeba také zvážit některé další geografické a klimatické aspekty, jež činily dálkový námořní obchod složitý. Jednalo se především o skutečnost, že bohaté úrodné regiony země leží na jejím východním pobřeží odvráceném od kontinentu. Právě v těchto oblastech panovaly lepší klimatické podmínky než na západním pobřeží, jež je vystaveno vlivům ze Sibiře a studeným proudům – zimy jsou zde dlouhé a tuhé. Tato skutečnost pak vedla k tomu, že civilizační centra země se nacházela na mnohem lépe obyvatelném východním pobřeží.¹⁰⁶ To však znamenalo, že nebyla příhodně situována tak, aby měla přímý kontakt s pevninou.

Zásadním faktorem, který dále znesnadňoval spojení s kontinentem, byla otázka počasí a mořských proudů. Přestože je Korejský průliv široký jen asi 200 km, v jeho vodách se střetávají mořské proudy, které jej společně se Žlutým mořem činí poměrně obtížným k pravidelné námořní plavbě. Převládající proudění větrů pak směřuje od asijského kontinentu k japonským ostrovům, což je další prvek, který znesnadňoval kontakt s pevninou. Mimo těchto problémů je pak třeba zvážit také skutečnost, že během monzunového období hrozilo lodím zvýšené nebezpečí ztroskotání. Lze tak společně s jedním z předních historiků japonských dějin konstatovat, že „námořní komunikace v obou směrech byla sice pochopitelně možná a ve vybraných obdobích nebyla ani nebezpečná, avšak obecné podmínky nebyly takové, aby stimulovaly pravidelný a trvalý styk mezi Japonskem a dalšími zeměmi“.¹⁰⁷ Pokud by měla být situace Japonska zhodnocena z obecného pohledu, pak ani přírodní podmínky, politická situace, ani ekonomické aspekty nevytvářely předpoklady, aby ostrovní císařství mohlo hrát vůči asijským zemím podobnou či srovnatelnou roli, jíž hrála Británie vůči Evropě. Naopak. Relativní bezpečí za bariérou oceánu, způsob fungování ekonomiky i vnitřní (a vnější) situace spíše směřovaly k izolaci, do níž se Japonsko několikrát během svých dějin ponořilo. Lze

¹⁰⁶⁾ TOTMAN, *Early Modern Japan*, s. 6.

¹⁰⁷⁾ SANSOM, *A History of Japan to 1334*, s. 7.

tak konstatovat, že ačkoliv byli Japonci ostrovním národem, v dobách samurajů byli velmi úzce připoutáni ke své rodné zemi a pokud jde o moře, omezovali se jen na úzký pruh pobřežních vod omývajících břehy domoviny.

Pokud hovoříme o geografii Japonska a jejím vlivu na dějiny samurajů, je třeba zhodnotit i některé konkrétní aspekty, jež japonské vojenské dějiny dlouhodobě ovlivňovaly. Největším ostrovem Japonska je Honšú s rozlohou 227 000 km², je tedy o něco rozsáhlejší než Velká Británie. Přestože je většina jeho vnitrozemí tvořena neschůdnými horami, převyšujícími mnohdy 3000 metrů nad mořem, které často příkře vystupují z moře (stejně jako masiv legendární a největší hory Japonska – Fudži), nacházejí se právě zde nejprůhodnější podmínky pro hustší osídlení. Většina vhodných oblastí se právě kvůli složitému terénu nalézá podél mořského pobřeží nebo v jeho blízkosti. Velká část velmi početného obyvatelstva Japonska se tak dodnes koncentruje v neširokých pásmech mezi mořem a horami, jejichž hustota osídlení patří mezi největší na světě. Dále hlouběji ve vnitrozemí byly historicky rozsáhlé oblasti obydleny mnohem řidčeji, přičemž některé komunity žily v jistém stupni izolace od okolního světa (zvláště během zimních měsíců). Přes tato omezení však Honšú disponuje několika lokalitami, jež měly předpoklady stát se civilizačními jádry Japonska. Nalézají se zde nejdůležitější z nemnohých úrodných nížin. Z historického hlediska to byla jednak planina Kinai (součást regionu Kansai), kde se nacházelo nejstarší centrum Japonska – hlavní město Kjóto – a v pozdější době klíčová střediska japonského obchodu Ósaka a Kóbe. Důležitou byla také nedaleká nížina Nóbi, kde vzniklo dnešní velkoměsto Nagoja. Nejvýznamnější a nejrozsáhlejší pak byla planina Kantó (o velikosti srovnatelné s rozlohou Středočeského a Plzeňského kraje dohromady), která představovala zdaleka největší úrodnou plochu (navzdory skutečnosti, že ne veškerá zdejší půda byla ideální pro zemědělství) celé země. Není náhodou, že právě zde vzniklo centrum Japonska – megalopole Tokio-Jokohama, jež je dnes s více než 30 miliony obyvatel největším urbanizačním centrem na světě.¹⁰⁸

Toto geografické uspořádání – hornatá země s nemnoha úrodnými oblastmi – do značné míry determinovalo vývoj japonských dějin. V jejich průběhu se v podstatě zformovala dvě hlavní civilizační jádra, na něž pak byly napojeny ostatní části země. Vzhledem k tomu, že ve starších dobách byla nejprve osidlována západní a střední část země a sever a východ tvořily neprostupné pustiny obývané původním domorodým obyvatelstvem, stala se prvotním

¹⁰⁸⁾ HANE, PEREZ, s. 2.

jádrem japonské civilizace úrodná oblast Kansai, kde také vzniklo hlavní město Kjóto. Mnohem rozsáhlejší planina Kantó byla osídlena daleko později. Původně lákala dobrodruhy, kteří ji museli ovládnout a zpacifikovat místní obyvatelstvo. Díky tomu zde existovala řada mocných vojenských klanů, které sem vysílal císařský dvůr, aby zde hájily jeho zájmy. V důsledku toho se však právě tento region a jeho přilehlé oblasti měly v pozdějších dobách stát jednou z hlavních základů moci samurajských vládců. Podle některých historiků bylo Kantó dlouhodobě skutečným centrem země navzdory tomu, že hlavní město se sem přesunulo až po roce 1868.¹⁰⁹ Západní oblasti napojené na Kansai však měly na druhé straně tu výhodu, že se nalézaly v blízkosti asijské pevniny a díky tomu mohly těžit z obchodu s kontinentem mnohem více než odlehlý východ.

Ať je však význam těchto dvou oblastí posuzován jakkoliv, jedno je naprosto zřejmé. Právě jejich kontrola umožňovala konkrétní osobě vládnout celé zemi. Zprvu tak bylo klíčové, kdo kontroluje hlavní město a okolí. Později s nárůstem významu Kantó byl aspirant na titul šóguna nucen zajistit si silnou oporu i v této oblasti, případně ji přímo kontrolovat. Díky tomu se většina klíčových střetnutí japonských dějin odehrála v poměrně úzce vymezené geografické oblasti. Nejčastěji se jednalo o okolí hlavního města nebo na přístupech k němu, neboť to byl právě císař, jenž i v dobách, kdy jeho politická moc zeslábla, mohl jako jediný svěřit správu Japonska do rukou nejmocnějšího vojenského vůdce. Schopnost ovládat hlavní město a s ním i císařský dvůr tak byla jedinou možnou cestou k titulu šóguna. K významným bitvám pochopitelně docházelo i na jiných místech, avšak jejich dopad byl (jako například u výše popsané bitvy u Kawanakadžimy) jen regionálního charakteru. Osudy celého japonského národa se většinou rozhodovaly na několika málo místech. Ve většině občanských válek před rokem 1600 tak šlo především o zajištění si kontroly nad těmito dvěma hlavními politickými centry Japonska, které byly hlavními zemědělskými oblastmi země.¹¹⁰ Japonské vojenské konflikty tak měly mnohdy předem definovanou vnitřní logiku a jasně vymezené cíle, jež byly určovány geografickým členěním země (to platilo i o jednotlivých taženích, která se kvůli horskému terénu mnohdy odehrávala podél hlavních komunikací země).

Další dva ostrovy – Kjúšú a Šikoku – nehrály v japonských dějinách tak významnou úlohu jako klíčové regiony Honšú. Kjúšú má sice výhodnou po-

¹⁰⁹⁾ CLEMENTS, *A Brief History of the Samurai*, s. 3.

¹¹⁰⁾ SANSOM, *A History of Japan to 1334*, s. 6.

lohu vůči asijskému kontinentu, je však příliš vzdálené od jádra země. Současně je geograficky velmi roztržštěné, což vedlo k jeho vnitřní rozdrobenosti. Ostrov je také centrem nejsilnější sopečné aktivity v Japonsku a z větší části je tvořen hornatými oblastmi, které navzdory tomu, že nedosahují výšek pohorí Honšú, nepředstavují ideální podmínky pro zemědělství.¹¹¹ Na druhé straně však některé z četných zátok (především u Nagasaki), tvořily významná kotviště, jež byla ideální pro vedení dálkového obchodu. Díky tomu na Kjúšú vznikla některá významná panství. Až na výjimky (například Sacuma během restaurace Meidži) však nikdy nehrály klíčovou roli v dějinách země jako celku. Zalesněné a hornaté Šikoku pak bylo v mnoha ohledech ještě izolovanější než Kjúšú. Na jedné straně to znamenalo, že v nejvýznamnějších událostech pro osudy Japonska hrálo často spíše dílčí roli, na druhé straně však tato skutečnost vedla k tomu, že zdejší samurajové měli velmi silný smysl pro vlastní lokální identitu a byli značně propojeni s rodným krajem.¹¹² Význam Šikoku tak sice odpovídal jeho velikosti a možnostem jeho hospodářství, avšak stejně jako Kjúšú hrálo důležitou roli v dějinách samurajů.

Nedílnou součástí dějin císařství pak bylo klima japonských ostrovů a jejich přírodní podmínky. Jak již bylo řečeno, severojižní orientace Japonska znamená, že se tamní dějiny odehrávaly v poměrně variabilním klimatickém prostředí. Je třeba si uvědomit skutečnost, že se země nalézá v takovém rozpětí zeměpisné šířky, jaký je pro srovnání rozdíl mezi jihem Španělska a Skandinávií. Podobné odlišnosti jsou pak i mezi jejími jednotlivými částmi – od subtropického jihu po velmi chladné Hokkaidó.¹¹³ Většina země však leží v převážně mírném klimatickém pásmu s relativně teplými zimami a horkými léty.¹¹⁴ Klimatické proudění pak ostrovům zajišťuje pravidelné a vydatné srážky, které jsou nezbytné pro zemědělskou produkci. Jejich podněbí je však především v letních měsících velmi vlhké.¹¹⁵ Na tuto skutečnost si proto stěžuje řada návštěvníků Japonska – a oprávněně. Zdejší vlhkost by se totiž dala srovnat s jižní Čínou, Brazílií či africkým Kongem.¹¹⁶ Některé turistické průvodce proto zahraniční hosty varují před letním vedrem (teploty

¹¹¹⁾ TREWARTHA, s. 571–606.

¹¹²⁾ CULLEN, s. 54; BEASLEY, William G., *The Meiji Restoration*, Stanford 1972, s. 26–32.

¹¹³⁾ FRIDAY (ed.), s. 9.

¹¹⁴⁾ Možná i proto se v Japonsku staly tolik populární jejich pověstné lázně. ASHMEAD, Albert S., *Notes on Japanese Meteorology*, in: Science 22, 1893, 547, s. 53.

¹¹⁵⁾ TOTMAN, *Early Modern Japan*, s. 5–6.

¹¹⁶⁾ FRIDAY (ed.), s. 10.

se standardně pohybují okolo 35 stupňů Celsia) a vlhkem. Doporučují proto zemi navštívit spíše během příjemných jarních měsíců či teplého podzimu.¹¹⁷ Obecně je však možné říci, že japonské klima je poměrně příznivé pro rozvoj lidské společnosti.

Značnou zajímavostí zdejšího podnebí je však skutečnost, že rozdíly klimatu nejsou tolik významné v jiho-severní ose ostrovů, ale mezi východní a západní částí země, což je patrné především na Honšú. Zatímco pacifické pobřeží je sice vystaveno letním tajfunům, proudění moří a vzduchu mu přinášejí teplou a suchou zimu s relativně malým úhrnem sněhových srážek. Oproti tomu na břehy Japonského moře působí vzdušné proudění ze Sibíře, které během zimních měsíců přináší takové množství sněhu, že je tato oblast po právu nazývána Sněžnou zemí, což je také název slavného románu Kawabaty Jasunariho, jehož hlavní hrdina právě zde hledá únik od městského života.¹¹⁸ V každém případě jsou však tyto oblasti mnohem méně příhodným místem k rozvoji zemědělství a velkých městských center, což ještě zvyšuje klimatický efekt jamase, během nějž díky proudění studeného vzduchu ze severu může v letních měsících dojít k prudkému poklesu teploty. Vzhledem k citlivosti rýže na podobné kolísání to však mohlo mít katastrofální důsledky v podobě neúrody a závislosti na dovozu potravin z jiných částí země.¹¹⁹ I z tohoto důvodu se největší část osídlení Honšú, a tedy i jeho civilizační jádro nacházelo na od kontinentu odlehlem pacifickém pobřeží, což mělo zmiňovaný dopad na relativní izolaci země.

Stejně jako japonské podnebí je také variabilní zdejší příroda. Pobřežní oblasti byly sice místy hustého osídlení s intenzivním zemědělstvím, dále ve vnitrozemí, kde se z nerozsáhlých nížin rychle zvedají hory, však vládne především příroda. Lidé zde obývají úzká údolí, na jejichž svazích vybudovali svá terasovitá pole. Ty části země, které se rolníkům nepodařilo vyrvat přírodě, patří horám a lesům, jež pokrývají většinu Japonska. I dnešního návštěvníka překvapí nejen jejich rozsah, který tolik kontrastuje s ruchem japonských velkoměst, ale také jejich diverzita. Japonská příroda totiž může prospívat nejen z vysoké vlhkosti, ale i z bohatství vegetačních druhů jihovýchodní Asie. Zatímco v Evropě existuje asi 80 druhů stromů a v Severní Americe 250, východní Asie jich zná zhruba 500, z nichž většina se vyskytuje také v Japonsku.¹²⁰ Právě

¹¹⁷⁾ *The Rough Guide to Japan*, New York 2014, s. 14.

¹¹⁸⁾ FRIDAY (ed.), s. 10.

¹¹⁹⁾ TOTMAN, *Early Modern Japan*, s. 6.

¹²⁰⁾ TOTMAN, *A History of Japan*, s. 19.

krása zdejších lesů a přírody jako celku udivovala již od 16. století všechny západní návštěvníky Země vycházejícího slunce.¹²¹ Díky dostupnosti kvalitního dřeva jak listnatých (dubů, ořechů či různých odrůd plodících ovoce – třešní či švestek), tak jehličnatých (například borovic či smrků) stromů bylo dřevo patrně nejčastějším stavebním materiálem v předmoderním Japonsku. Dokonce i majestátní stavby, jako je chrám Todaidži v Naře, byly budovány ze dřeva. Tato skutečnost spolu se snahou o rozšíření zemědělské plochy vedla k devastaci japonských lesů. Jen ke stavbě zmíněného chrámu bylo využito dřevo z 900 hektarů stromového porostu. Odlesňování se zintenzivnilo v 16. století, kdy okolo hradů začala vznikat velká městská centra, jejichž budování bylo náročné na dodávky stavebního materiálu. Tento trend však zapříčinil vysokou míru eroze a časté záplavy, což si vynutilo nápravná opatření v podobě opětovného zalesňování, k němuž došlo během vlády Tokugawů. V jeho důsledku jsou dnešní japonské lesy tvořeny ze 41 % monokulturami.¹²²

Podobně jako flóra je poměrně bohatá i japonská fauna. Díky tomu byl oblíbenou kratochvílí příslušníků vojenské vrstvy lov, přestože nikdy nenašel stejného významu jako například v Evropě. To bylo dáno i zcela odlišnou skladbou japonského jídelníčku, který sestával z rýže či mořských produktů. Příroda však neměla vliv pouze na každodenní život Japonců, ale i na rozvoj jejich představ o světě, umění či myšlení. Právě přírodní scenerie, tvořené horami či stromy, byly častým námětem japonských umělců, z jejichž děl číší láska k přírodě.¹²³ Japonci od pradávna žili v těsném sepětí se svým okolím, což mělo na jejich mentalitu značný dopad. Příroda byla vnímána jako protiklad k civilizaci, jako místo útočiště od okolního světa (jako příklad mohou sloužit stylizované zenové zahrady). Proto byla zpodobňována s jistou melancholií a nostalgií.¹²⁴ Také sepětí japonského domácího kultu (respektive náboženství, byť tento termín není rozhodně přesný) šintó s přírodou svědčí o významu životního prostředí, v němž se japonská civilizace vyvíjela.¹²⁵

¹²¹⁾ BESSEY, Charles E., *Sargent's Studies of the Forests of Japan*, in: *The American Naturalist* 29, 1895, 348, s. 1051; TOTMAN, *Early Modern Japan*, s. 9. K japonským lesům též viz TOTMAN, Conrad, *The Green Archipelago. Forestry in Preindustrial Japan*, Berkeley – London 1989; KAEMPFER, s. 64–69.

¹²²⁾ FRIDAY (ed.), s. 11–12.

¹²³⁾ BURUMA, Ian, *A Japanese Mirror. Heroes and Villains of Japanese Culture*, London 2012, s. 64–65.

¹²⁴⁾ ATKINS, Paul S., *The Word Monosugoshi and Changing Perceptions of Nature in Medieval Japan*, in: *The Japanese Language and Literature* 47, 2013, 2, s. 159.

¹²⁵⁾ DAVIES, Roger J., IKENO, Osamu (eds.), *The Japanese Mind. Understanding Contemporary Japanese Culture*, Tokyo – Rutland – Singapore 2002, s. 202; KITAGAWA, Joseph

Přírodní podmínky však pro japonskou společnost rozhodně neznamenaly jen nádherné scenérie hory Fudži, kouzlo lesů či řek, ale také přinášely několik zásadních nevýhod. První z nich byl nedostatek větších zdrojů nerostných surovin. Tato skutečnost měla hrát významnou roli až v moderní době, protože to byla právě snaha zajistit si soběstačnost (především v zásobování ropou), která vehnala Japonsko ve 20. století do konfliktu, na jehož vedení však země neměla adekvátní zdroje.¹²⁶ V dobách samurajů tato skutečnost nehrála nijak zásadní roli. Japonsko bylo v mnoha komoditách soběstačné, což jen podtrhovalo jeho malou potřebu zahraničního obchodu. V 16. století dokonce bylo jedním z hlavních vývozců surovin – konkrétně stříbra, jehož doložení zaznamenalo v dané době značný nárůst. Tímto drahým kovem platilo za dovoz hedvábí a některých dalších luxusních komodit. Jeho export dosáhl na konci století takové výše, že zhruba třetina světového objemu stříbra proudícího na zahraniční trhy pocházela z japonských dolů, díky čemuž Země vycházejícího slunce zdatně konkurovala španělským koloniím.¹²⁷

Více než nedostatečné minerální bohatství ovlivnil éru samurajů jiný aspekt japonského přírodního prostředí. Kvůli své poloze je totiž Země vycházejícího slunce periodicky sužována pěti druhy přírodních katastrof. První z nich jsou tajfuny, jež jsou typické pro tuto oblast západního Pacifiku. Ještě závažnější je důsledek zmiňované polohy na střetu tří velkých tektonických desek, který zahrnuje častá zemětřesení, sopečnou činnost, vlny tsunami a sesuvy půdy. Právě důsledkem toho, že Japonci žijí v zemi, kde se vyskytují takto nepředvídatelné a ničivé přírodní úkazy, získali jako národ „věhlas díky stoické trpělivosti a zrnku fatalismu“.¹²⁸ Katastrofy tohoto typu totiž na Japonsko dopadají až s děsivou pravidelností. V historické paměti je Japonsko často spojováno se zemětřeseními, jejichž podmořská varianta vyvolává přílivové vlny, pro něž se po celém světě používá japonský termín tsunami. Jejich mementem je nespočet malých pamětních kamenů podél japonského pobřeží, jež připomínají nejen konkrétní událost, ale také varují místní obyvatele, aby stáveli svá obydlí dále od moře. Podobným svědkem dávných katastrof je také

M., *Some Remarks on Shintō*, in: *History of Religions* 27, 1988, 3, s. 233. Zájem o přírodu se pak neomezoval pouze na umění či náboženství, ale i v předmoderních dobách zahrnoval také její dosti podrobné zkoumání. Blíže viz MARCON, Federico, *The Knowledge of Nature and the Nature of Knowledge in Early Modern Japan*, Chicago – London 2015.

¹²⁶⁾ BARNHART, Michael A., *Japan Prepares for Total War. The Search for Economic Security, 1919–1941*, Ithaca – London 1987, s. 21.

¹²⁷⁾ CULLEN, s. 20.

¹²⁸⁾ FRIDAY (ed.), s. 12.

slavný Velký Buddha v Kamakuře, který je dnes obdivován tisícovkami turistů. Jen málokterý z nich si je však vědom toho, že obrovská socha byla kdysi uvnitř dřevěného chrámu (stojícího zhruba kilometr od pobřeží), jenž byl jednou z obřích vln tsunami smeten v roce 1498.¹²⁹

Zemětřesení, tsunami nebo sopečné výbuchy pochopitelně znamenaly značnou zátěž pro celou japonskou společnost, která v sobě vždy musela najít dostatek sil k znovuvybudování toho, co bylo zničeno (jako příklad z moderní doby lze uvést zemětřesení v Kantó z roku 1923 nebo zemětřesení a vlnu tsunami v Tóhoku roku 2011). Podobné události však neměly pouze bezprostřední dopad v podobě zkázy, jíž přinášely, ale také nepřímé následky, které z lokální katastrofy mohly vytvořit celonárodní událost. Příkladem může být sopečná exploze hory Asama roku 1783, jejíž dopady výrazně přispěly k následné neúrodě a hladomoru, který byl v té době pro Japonce něčím velmi netypickým (na rozdíl od doby do konce 17. století).¹³⁰ Dalším důsledkem byly požáry, které byly častým následkem zemských otřesů. Ve městech vybudovaných primárně ze dřeva a papíru byl oheň největším nebezpečím – v polovině 17. století zdevastovala série požárů tehdejší sídlo tokugawských šógunů Edo (dnešní Tokio). Výsledkem bylo více než 50 000 spálených domů a patrně až 160 000 mrtvých. Když byly roku 1975 v Tokiu prováděny archeologické vykopávky, byly nalezeny tři velké vrstvy popela z období, kdy bylo město opakovaně zničeno. První vznikla v důsledku spojeneckého bombardování roku 1945 a měřila zhruba 10 cm, druhá (výsledek zemětřesení v Kantó roku 1923) 15 cm a poslední vrstva ze 17. století více než 20 cm. Nic nemůže být větším důkazem zkázy, jež tehdy postihla sídlo všemocných šógunů.¹³¹ Přírodní katastrofy byly tedy pravidelným souputníkem japonských dějin a výrazným způsobem formovaly japonskou fatalistickou, avšak nezdolnou povahu. Měly na vývoj společnosti stejně významný dopad jako další faktory spojené s přírodním prostředím, do kterého byly dějiny Země vycházejícího slunce zasazeny. Přírodní prostředí však pochopitelně nebylo jediným určujícím faktorem

¹²⁹⁾ PILLING, David, *Bending Adversity. Japan and the Art of Survival*, London 2014, s. 6.

¹³⁰⁾ TOTMAN, *Early Modern Japan*, s. 238–239; Japonsko nebylo pochopitelně imunní ani vůči katastrofám, jež se odehrály daleko od jeho břehů, měly však globální dopad. CAO, Shuji, LI, Yushang, YANG, Bin, *Mt. Tambora, Climatic Changes, and China's Decline in the Nineteenth Century*, in: *Journal of World History* 23, 2012, 3, s. 587–607.

¹³¹⁾ PARKER, Geoffrey, *Global Crisis. War, Climate Change & Catastrophe in the Seventeenth Century*, New Haven – London 2013, s. 62–63.

vývoje dějin samurajů, potažmo Japonska. Vojenská vrstva byla dále definována strukturou japonské společnosti, jejími náboženskými představami, kulturou či zahraničními vlivy.

Lidé, společnost a stát

Patrně nejčastěji přijímaný pohled na japonskou společnost se skládá ze dvou základních stereotypů. Prvním je vysoká míra etnické homogenosti, která je však v současnosti kvůli přílivu cizinců ze Západu, kontinentální Asie či existenci menšin, jako jsou Okinawané a původní obyvatelé Ainu, některými sociology zpochybňována.¹³² Druhým je pak příznačný japonský smysl pro „pořádek“ a harmonii ve společnosti, založené na jasné hierarchii.¹³³ Tento pohled je sice v některých aspektech velmi přesný, je však třeba poukázat na to, že podobné generalizace jsou velmi zjednodušující. Japonská společnost totiž během své existence doznala celé řady proměn, které je obtížné shrnout do několika mála frází. Pro studium dějin samurajů je nicméně důležité znát vývoj postavení této vojenské vrstvy v rámci celku a díky tomu pochopit japonskou společnost jako takovou, neboť samurajové byli jen její malou, byť významnou a mnohdy určující, součástí.

Jak již bylo řečeno, pro starší dějiny Japonska neexistují přesné písemné záznamy, jež by pomohly odhalit původ Japonců. Pokud bychom pozorně četli nejstarší japonské kroniky, je zřejmé, že staří Japonci se sami považovali za původní obyvatele země stvořené bohem Izanagim a bohyní Izanami.¹³⁴ Od božstev pak odvozoval svůj původ celý japonský národ, a především příslušníci císařského rodu, kteří byli dle legend potomky bohyně slunce Amaterasu.¹³⁵ Realita se však od pověstí většinou dosti odlišuje. Na základě moderního archeologického a etnologického výzkumu je dnes zřejmé, že japonské ostrovy byly původně z větší části obývány kmeny Ainuů. Tito lidé se značně lišili od pozdějších migračních vln mongoloidních kočovníků, kteří přišli z asijského kontinentu. O příchodu prapůvodních obyvatel existují důkazy

¹³²⁾ SUGIMOTO, Yoshio, *An Introduction to Japanese Society*, Cambridge 2010, s. 3–9.

¹³³⁾ BURUMA, s. 151–152; BENEDICT, s. 43; HULSE, Frederick S., *A Sketch of Japanese Society*, in: *Journal of American Oriental Society* 66, 1946, 3, s. 219.

¹³⁴⁾ Je poměrně pozoruhodné, že vznik svých ostrovů si Japonci představovali jako důsledek přímého fyzického spojení těchto dvou bohů. *Kodžiki*, s. 44–54.

¹³⁵⁾ Tamtéž, s. 133–150; YASUMARO, s. 90.

Bohyně Amaterasu

z doby před 100 000–200 000 lety. Navzdory tomu, že dnes tvoří zanedbatelné procento populace, zanechali na ostrovech nesmazatelnou genetickou stopu.¹³⁶ Dnešní obyvatelstvo mongoloidního původu na ostrovy přišlo s největší pravděpodobností z Korejského poloostrova v několika vlnách až v pozdějších obdobích Džómon (14 000–300 př. n. l.) a Jajoi (300 př. n. l. – 300 n. l.).¹³⁷ Postupně pak vytlačovalo původní obyvatele dále na sever a částečně se s nimi promísilo.

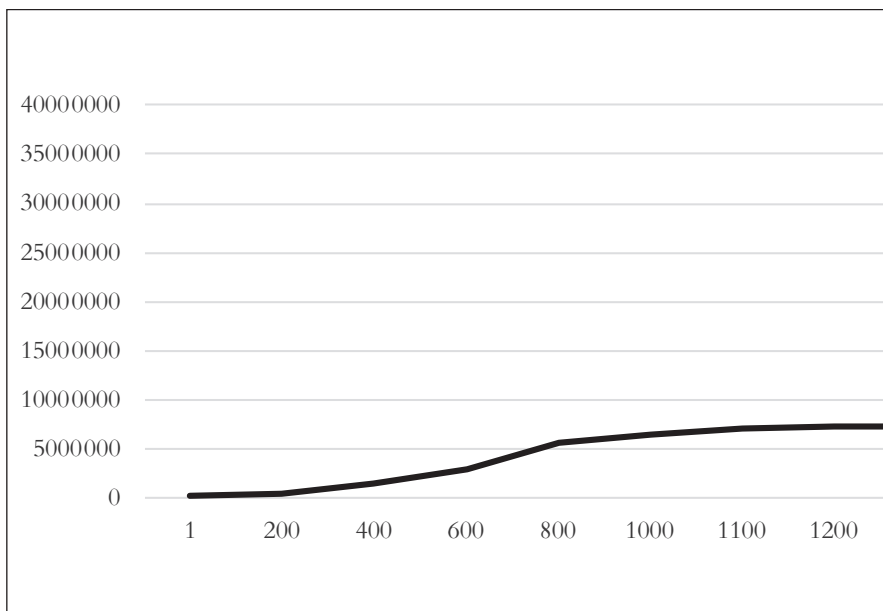
Počet obyvatel však stoupal jen velmi pozvolna. Podle moderních odhadů dosáhla země hranice milionu až někdy okolo přelomu našeho letopočtu. V období, které mapuje tato kniha, pak byl populační růst většinou poměrně pomalý.¹³⁸ V dobách, kdy začínají psané dějiny Japonska a kdy vznikala samurajská třída, zde žilo okolo 5 milionů obyvatel. Přestože se v období Heian (794–1185) tento počet zhruba zdvojnásobil, japonská populace v následujících staletích následkem série občanských konfliktů a také vzhledem k malé rozloze obdělávané půdy stagnovala. V době okolo roku 1600 žilo v Japonsku zhruba 13 milionů lidí. Pro následující období míru a prudkého populačního růstu existují poměrně přesné údaje díky soupisům půdy a obyvatelstva (byť

¹³⁶⁾ REISCHAUER, CRAIG, s. 8.

¹³⁷⁾ HANE, PEREZ, s. 8–11.

¹³⁸⁾ Významnou výjimku představuje 17. století.

Rok	Počet obyvatel
1	300 000
200	500 000
400	1 500 000
600	3 000 000
800	5 500 000
1000	6 500 000
1100	7 000 000
1200	7 200 000
1300	7 250 000
1400	8 000 000
1500	8 000 000
1550	9 500 000
1600	13 000 000
1650	19 000 000
1700	28 000 000
1750	30 200 000
1800	30 000 000
1850	32 000 000
1870	34 800 000

do nich nebyli zahrnuti samurajové), jež v celonárodním měřítku poprvé provedl na konci 16. století Tojotomi Hidejoši.¹³⁹ Od roku 1721 se pak na základě šógunátního výnosu začaly v šestiletém cyklu provádět pravidelné součty obyvatelstva.¹⁴⁰ Díky tomu se lze s poměrně značnou mírou přesnosti domnívat, že od 18. až do poloviny 19. století se počet obyvatel stabilizoval na úrovni mezi 26 a 30 miliony.¹⁴¹ Japonská populace se v podstatě pohybovala na úrovni největších států tehdejší Evropy.

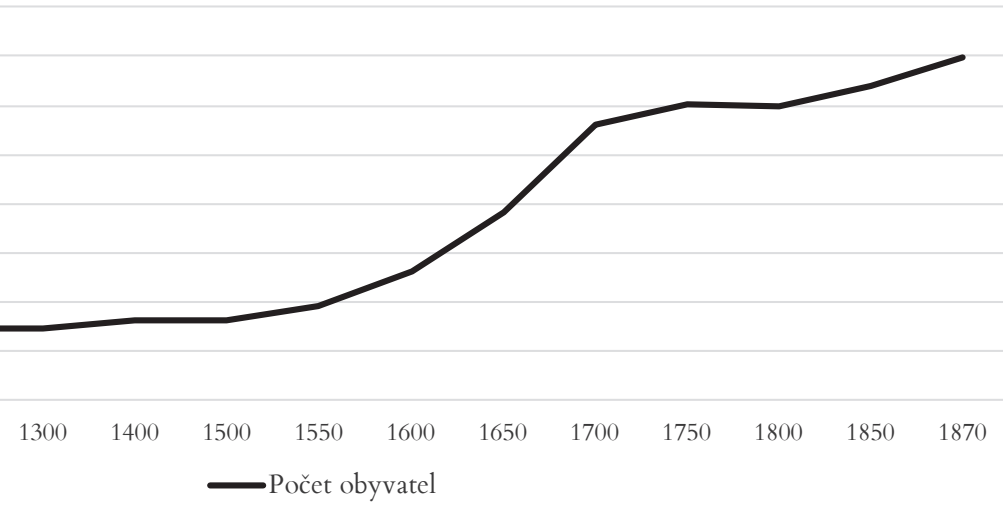
Na dějinách předmoderní japonské společnosti je však pozoruhodný jeden významný aspekt. Přestože byl počet obyvatel vzhledem k relativní chudobě země dosti vysoký a že v Japonsku existovala poměrně vyspělá městská kultura (byť lokalizovaná), byl význam měst (s výjimkou Kjóta) dlouhou dobu poměrně malý. Navzdory tomu, že podél pobřeží Vnitřního moře a na Kjúšú vznikla významná obchodní střediska a později se vytvořila centra samurajské vlády na východě země (například Kamakura), existovalo až do 16. století jediné velké město přesahující hranici 100 000, kterým bylo sídlo císařského dvora

¹³⁹⁾ BERRY, Mary Elizabeth, *Hideyoshi*, Cambridge – London 1982, s. 111.

¹⁴⁰⁾ ORCHARD, John E., *The Pressure of Population in Japan*, in: *Geographical Review* 18, 1928, 3, s. 377.

¹⁴¹⁾ Údaje o vývoji počtu obyvatelstva převzaty z TOTMAN, *A History of Japan*, s. 7; srovnej s https://en.wikipedia.org/wiki/Demographic_history_of_Japan_before_the_Meiji_Restoration [cit. 24. 2. 2017].

Růst počtu obyvatel předmoderního Japonska

Kjóto. Další podobná centra městského života, jež by snesla srovnání s evropskými městy, v podstatě neexistovala. Díky tomu ani jedna společenská vrstva – s výjimkou období, kdy tuto roli mohl hrát dvůr či významné buddhistické kláštery – nevyvažovala význam vojenské vrstvy. V Japonsku tak nikdy nevznikla instituce či politická síla, jíž ve středověké Evropě představovali měšťané, respektive v pozdějších obdobích tzv. třetí stav, který v mnoha evropských státech hrál významnou roli při formování jejich institucí a politické plurality.¹⁴² Japonsko tak bylo dlouhou dobu především rurální zemí, se společností, kterou by bylo možné označit převážně za venkovskou. Podobný charakter pak měla i vojenská vrstva, jejíž příslušníci často žili v malých uzavřených zemědělských komunitách, a jejich rozhled mnohdy mimo obecných představ o světě vyplývajících ze všeobecného vzdělání nesahal za hranice panství, na němž žili.

Když začala vznikat v 16. století významná městská centra, jednalo se o produkt vytvořený vojenskou vrstvou. Města tak byla integrální součástí společenského systému, v němž hráli hlavní roli privilegovaní samurajové, jimž byly s výjimkou císařského dvora podřízeny všechny společenské vrstvy. Proces skutečné urbanizace Japonska byl zahájen až během tzv. Období válčících států (1467–1603), kdy byla země vnitřně rozštěpena mezi značný počet spolu soupeřících klanů. Ty nejsilnější z nich začaly vytvářet centra své

¹⁴²⁾ IKEGAMI, s. 191.

vlády, na něž se snažily navázat ekonomický život na územích, která ovládali. Většinou vznikala okolo nově budovaných hradů, v jejichž okolí pak žili nejvýznamnější vazalové daného klanu. Díky tomu se pak k hradům stěhovali i řemeslníci a obchodníci, kteří mohli žít ze zakázek vojenské vrstvy. Tento proces byl dále uspíšen podporou Ody Nobunagy a Tojotomiho Hidejošiho, kteří nově vznikající hradní města vnímali jako významný aspekt ekonomiky, a proto jejich růst podporovali.¹⁴³ Následkem toho začala okolo sídel nejvýznamnějších daimjóů vyrůstat prosperující městská střediska. V mírovém období vlády Tokugawů se tento trend dále prohloubil. První šógun tohoto rodu – Iejasu – poskytl další urbanizaci Japonska dva významné impulzy. Prvním z nich bylo nařízení, že na každém panství smí existovat jen jeden hrad (vyskytovaly se pochopitelně výjimky), což feudální pány donutilo vybrat si jedno konkrétní sídlo, okolo něhož se pak dále rozvíjela japonská města na daný hrad navázaná. Většina současných japonských měst jsou tak historickými „potomky“ těchto hradních středisek japonských daimjóů.¹⁴⁴ Dalším pak navázal na Tojotomiho Hidejošiho, když se pokoušel odpoutat samuraje od půdy, kterou vlastnili, a tím oslabit jejich moc a možnou opozici proti vládnoucímu šógunátu. Patrně nejvýznamnějším aspektem této snahy bylo koncentrování velké části příslušníků vojenské vrstvy právě v okolí sídel daimjóů. To pochopitelně do hradních center lákalo velké množství obchodníků a řemeslníků, kteří pak žili ze zakázek samurajů.¹⁴⁵

Díky tomu během období tokugawského míru významně vzrostlo nejen množství měst samotných, ale také počet jejich obyvatel. Nejmarkantnějším příkladem bylo hlavní město šógunátu. Když si Tokugawa Iejasu vybral na počátku devadesátých let 16. století za své sídlo Edo, nalézal se zde pouze hrad obklopený větší vesnicí. Roku 1600 zde již existovalo rychle rostoucí město s 30 000 obyvateli, jejichž počet o půl století později dosáhl půl milionu. Do počátku 18. století se více než zdvojnásobil, díky čemuž se z Edo stalo největší město na světě. Populace císařského sídla – Kjóta – ve stejné době stagnovala pod hranicí 400 000, zatímco komerční centrum země – Ósaka – mělo více než 300 000 obyvatel.¹⁴⁶

¹⁴³⁾ HALL, John Whitney, NAGAHARA, Keiji, YAMAMURA, Kozo (eds.), *Japan Before Tokugawa. Political Consolidation and Economic Growth, 1500–1650*, Princeton 1981, s. 231–237; růst japonských měst byl poměrně rychlý. Jako příklad může sloužit Kanazawa, jež z 5000 obyvatel před rokem 1580 raketově vyrostla v téměř stotisícové město během pouhých tří desetiletí. TOTMAN, *Early Modern Japan*, s. 152.

¹⁴⁴⁾ TOKUGAWA, Tsunenari, *The Edo Inheritance*, Tokyo 2009, s. 74.

¹⁴⁵⁾ JANSEN, Marius B., *The Making of Modern Japan*, Cambridge – London 2000, s. 127.

¹⁴⁶⁾ TOTMAN, *Early Modern Japan*, s. 153.

Počty obyvatel dalších významných měst (například Nagoya, Kanazawa či Nagoja) se pohybovaly okolo 100 000 lidí. Z téměř rurální země se tak v období míru velice rychle vyvinula jedna z nejvyspělejších městských společností na světě, jejíž míra urbanizace dosahovala v 18. století zhruba 10 %.¹⁴⁷ Z původně agrárního a svým charakterem venkovského Japonska se stala jedna z nejrozvinutějších a nejkomplexnějších společností na světě. Tomu pochopitelně odpovídal i posun v postavení samurajů, již se z venkovských bojovníků stali obyvateli měst, kteří plně využívali výhod a požitků plynoucích z této skutečnosti. Rychlá urbanizace pak také znamenala, že během éry samurajů došlo k významným změnám v rámci japonské společnosti a v její struktuře.

Město	800	1200	1400	1600	1700	1850
Kjóto	200 000	100 000	150 000	300 000	400 000	290 000
Edo				60 000	1 200 000	1 150 000
Ósaka				280 000	380 000	330 000
Nagasaki				40 000	45 000	31 000
Nara	100 000	11 000	8 000	10 000	35 000	27 000
Nagoja				60 000	100 000	116 000
Kanazawa				110 000 (1650)	120 000	121 000
Kagošima				40 000	50 000	43 000
Sendai				30 000	60 000	48 000
Kumamoto					25 000	41 000
Himedži				20 000	21 000	24 000
Kamakura		110 000	20 000			

Demografický vývoj významných japonských měst v éře samurajů

Mnoho faktorů, jež dějiny Japonska ovlivňovaly – podnebí, geografie, hospodářské aspekty, náboženství či filozofické představy –, do značné míry determinovalo striktně hierarchickou strukturu společnosti, která je typická pro mnoho států východní Asie.¹⁴⁸ Japonsko se nicméně v tomto ohledu od zemí kontinentu v mnohém lišilo, byť lze nalézt řadu shodných prvků. Prvním aspektem byl vysoký status válečníků, kteří se například v Číně ne-

¹⁴⁷⁾ TOKUGAWA, s. 75; McCLAIN, s. 54. V porovnání s Japonskem existovalo v soudobé Británii jen jedno město (Londýn), jehož počet obyvatel přesahoval 30 000. ROZMAN, Gilbert, *Edo's Importance in the Changing Tokugawa Society*, in: *Journal of Japanese Studies* 1, 1974, 1, s. 96.

¹⁴⁸⁾ Poměrně jasné vnitřní členění společnosti s oddělenými skupinami obyvatel a jejich rolemi vydrželo přes značné změny dodnes. SUGIMOTO, *An Introduction to Japanese Society*, s. 37–48.

těšili příliš velkému společenskému významu. Druhým pak byla skutečnost, že důraz na hierarchii a chování, jež odpovídalo postavení člověka ve společnosti, byl v Japonsku patrně ještě mnohem větší než v jiných kulturách.¹⁴⁹ S jistou nadsázkou lze říci, že každý Japonec se narodil do jasně daného společenského postavení s jednoznačně definovanými povinnostmi a se zodpovědností vůči své rodině a předkům.¹⁵⁰ Svoboda a status jednotlivce tak byly v mnoha ohledech formovány pohledem ostatních členů společnosti (respektive dané komunity) na jeho chování. Smysl pro řád a kolektivní uvažování pak upevňovaly společenskou pyramidu, jež s drobnými obměnami existovala celé tisíciletí. Pochopitelně ne vždy byly „třídní rozdíly“ nepřekonatelné. Zvláště v dobách konfliktů byla společenská hierarchie prostupnější, na druhé straně v období míru během vlády Tokugawů došlo k poměrně zásadnímu zafixování konkrétního společenského stavu, což vedlo k rigiditě a snaze o připoutání jedince k jeho společenskému postavení.¹⁵¹ Když západní cestovatelé v polovině 19. století znovuobjevili Japonsko, byli fascinováni organizační zdejší společností, v níž platil jasný řád, který každému jedinci přisuzoval konkrétní roli na základě jeho vrozeného statusu.¹⁵² Podle konfuciánských zásad, jež byly pro podobu Japonska v dobách samurajů klíčové, si pak Japonci nejvíce cenili těch příslušníků společnosti, kteří si byli vědomi svého postavení a svého místa, a podle toho se i chovali.¹⁵³ Samurajové tak žili ve světě jasně definovaných společenských skupin (sami jednu formovali), přičemž každá měla v rámci celku svou nezastupitelnou úlohu, z níž vyplývaly nejen její práva, ale především povinnosti.

Na čele společenského žebříčku stál – minimálně teoreticky – císař a jeho dvůr v hlavním městě Kjótu. Historický původ vládnoucí dynastie je dodnes nejasný. Podle tradice se prvním císařem stal 11. února roku 660 př. n. l. Džimmu – přímý potomek bohyně Amaterasu. Po mnoha peripetích se podle soudobých kronik usadil v oblasti (pozdější provincii) Jamato, kde položil základy japonského státu.¹⁵⁴ Současní historikové sice tento příběh označují za smyšlenku mající legitimizovat moc japonských vládců

¹⁴⁹⁾ BENEDICT, 43–75.

¹⁵⁰⁾ BURUMA, s. 150.

¹⁵¹⁾ BENEDICT, s. 61.

¹⁵²⁾ CHAMBERLAIN, s. 464–470.

¹⁵³⁾ FRIDAY (ed.), s. 347.

¹⁵⁴⁾ YASUMARO, s. 108. Příběh o vzniku japonského státu je některými historiky přirovnáván k starověkým středomořským mýtům. BERGAMINI, David, *Japan's Imperial Conspiracy*, London 1971, s. 189.

a za reálné osobnosti považují až mnohem pozdější vládce,¹⁵⁵ jeho vliv na japonské dějiny byl přesto bezesporu klíčový. Skutečnost, že osoba císaře byla po většinu dějin spojována s božskými stvořiteli Japonska, posvěcovala autoritu panovníka i v dobách, kdy byla jeho politická moc pouze formální. Přesnější zprávy o vládě japonských císařů, poznamenané spory uvnitř rodu, existují až z 5. či 6. století, kdy se pod jejich formální autoritou dvora mělo nalézat celé souostroví. Skutečnou moc však vykonávali pouze v oblastech přilehlých k jejich sídlu, přičemž vládu v provinciích přenechávali vlivným provinčním rodům – tzv. *udži*. Sever země pak stále kontrolovaly kmeny původních obyvatel zvaných Emiši.¹⁵⁶ Již ze starších záznamů je jasné, že panovníci byli závislí na podpoře vojenských klanů, jež byly v podstatě schopny kontrolovat císařský dvůr a zaštiťovat se aureolou božského původu císařů. Nejprve to byl v 7. století rod Soga, který však, jak se zdá, začal uzurpovat některá císařská prerogativa natolik, že panovaly oprávněné obavy, z jeho snahy vládnoucí rod odstranit. Roku 645 byl proto během palácového převratu zorganizovaného princem Nakou no Ōem vyhlazen.¹⁵⁷ Nakův nejméně spojencem Nakatomi no Kamatari, jenž pád Sogů pomohl zosnovat, získal díky této pomoci řadu privilegií a odměn, mezi něž patřilo i nové rodové jméno Fudžiwara. Tento klan se především v období Heian stal arbitrem císařského dvora a neformálním vládcem země z pozice císařských regentů. Jeho politika provdát své dcery za vládnoucí panovnice, a tak se úzce připoutat k vládnoucímu rodu, byla dlouho úspěšná. Fudžiwarové totiž zhruba čtyři století hráli klíčovou roli v dějinách Japonska, nikdy se však nepokusili nahradit formální vládce země. Patrně si byli dobře vědomi, jak skončil klan Soga, který sami pomohli zničit, jenž se snažil funkci císařů suplovat. Současně si bezpochyby uvědomovali, do jaké míry již zakořenila víra v dědičnou a mystickou moc císařů, pro něž se však vžila praxe, že „panují, ale nevládnou“.¹⁵⁸ Spokojili se proto s dominancí v Kjótu, kde tradičně obsazovali nejvýznamnější úřady císařské vlády.

V době, kdy došlo ke vzestupu vojenské třídy, jež na konci 12. století uchopila reálnou moc do svých rukou, nebyla císařská moc nijak zpochybněna. Existovala však již prastará tradice, podle níž vládcí propůjčovali svou

¹⁵⁵⁾ SANSOM, *A History of Japan to 1334*, s. 41–45.

¹⁵⁶⁾ CLEMENTS, *A Brief History of the Samurai*, s. 18.

¹⁵⁷⁾ MORRIS, Ivan, *The Nobility of Failure. Tragic Heroes in the History of Japan*, Fukuoka 2013, s. 21.

¹⁵⁸⁾ REISCHAUER, CRAIG, s. 34.

autoritu zástupcům, kteří skutečně vládli místo nich. Vznik prvního šógunátu roku 1192 v podstatě na tento zvyk navázal. Skutečnost, že různé soupeřící frakce na císařském dvoře začaly v průběhu 12. století ve stále větší míře využívat vojenské klany v zájmu své politiky, umožnila jejich vůdcům, aby vystoupili se svými vlastními ambicemi. Nejúspěšnější z nich Minamoto no Joritomo nakonec dokázal získat titul šóguna a císařský mandát nejen k vládě nad vojenskou třídou, ale i celou zemí. Podařilo se mu také zajistit si klíčová prerogativa, pomocí nichž mohl distribuovat léna mezi členy samurajské vrstvy, čímž si jako jediný mohl zaručit jejich loajalitu.¹⁵⁹ Díky tomu se šógun stal nejen vůdcem vojenské třídy, ale i skutečným vládcem Japonska, protože byl jediným mužem, který ovládal efektivní ozbrojené síly v zemi. Dvůr, potažmo císařové, se s touto situací rozhodně nehodlal smířit a v následujících dvou staletích se minimálně dvakrát pokusil opět uchopit politickou moc do svých rukou. Císař Go-Daigo (1318–1339) byl sice schopen využitím rozporů mezi samurajskými klany načas obnovit císařskou autoritu, jeho snaha však nakonec skončila nezdarem. Již krátce poté, co jemu loajální síly vyvrátily kamakurský šógunát, se sám stal obětí ambiciózních válečníků. Byl donucen podrobit se moci Ašikagy Takaudžiho,¹⁶⁰ který se roku 1338 stal šógunem.

Následné období bojů o nástupnictví mezi dvěma větvemi císařského rodu (tzv. severním a jižním dvorem; války nanbokučó) trvající několik desetiletí významným způsobem oslabilo císařskou moc. Díky tomu si třetí ašikagský šógun Jošimicu dokázal uzurpovat velkou část panovníkových prerogativ.¹⁶¹ Císařský dvůr, který byl do té doby na šógunech teoreticky nezávislý, se definitivně dostal pod kontrolu vojenských vládců. Šógunové mohli odvozovat svou moc od osoby císaře, kterému měli alespoň teoreticky sloužit.¹⁶² Následoval nevyhnutelný úpadek císařské autority. Na počátku 16. století byla situace dvora tak špatná, že po smrti císaře Go-Cučimikada nebyl dostatek prostředků na uspořádání státního pohřbu a jeho nástupce si ze stejného důvodu nemohl dovolit provést obřad nástupu na trůn.¹⁶³ Dvůr sice stále zůstával titulárním centrem státu, dokonce dále existovala starobylá struktu-

¹⁵⁹⁾ FRIDAY, *Samurai, Warfare and the State in Early Medieval Japan*, s. 46–47.

¹⁶⁰⁾ GOBLE, Andrew Edmund, *Kenmu. Go-Daigo's Revolution*, Cambridge – London 1996, s. 259–261.

¹⁶¹⁾ HALL, John Whitney, JANSEN, Marius B., KANAI, Maoka, TWITCHETT, Denis (eds.), *The Cambridge History of Japan. Volume 3 Medieval Japan*, Cambridge 1990, s. 189–190.

¹⁶²⁾ IMATANI, Akira, YAMAMURA, Kozo, *Not for Lack of Will or Wile: Yoshimitsu's Failure to Supplant the Imperial Lineage*, in: *Journal of Japanese Studies* 18, 1992, 1, s. 45.

¹⁶³⁾ CLEMENTS, *A Brief History of the Samurai*, s. 168.